

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ ÇEVRE HUKUKUNUN GELİŞİMİ VE TÜRK ÇEVRE HUKUKU İLE KARŞILAŞTIRILMASI

Ar. Gör. Dr. Yusuf GÜNEŞ*

Giriş

Çevre sorunları, hemen her ülkede tarihin her devrinde var olmuştur. İlk zamanlarda, topluma veya ekosisteme verdikleri zarar pek önemli olmadığından, etkileri yerel düzeyde kaldığından ve sonuçlarını kestirmek kısa zamanda mümkün olmadığından, çevre sorunu olarak algılanamayan birçok faaliyet, daha sonraları, çevreye verdikleri zarar büyük boyutlara ulaştınca, çevre sorunu olarak algılanmış ve çevre mevzuatı da buna göre şekillenmeye başlamıştır.

Çevre hukukunun gelişimi aslında, çevre sorunlarının ve daha geniş anlamda, çevre tanımının kapsamına göre değişmektedir. Diğer bir deyişle, çevre hukuku bütün çevre bileşenlerini (su, hava, toprak, insan yerleşimi vb.) ve bunlar üzerinde sonuçlarını gözlediğimiz çok sayıda farklı çevre bozulması riskini içine almaktadır. Bu anlamda da, çevre mevzuatının başlangıcını çok daha eski yıllara dayandırmak mümkündür. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri'nde, bitki ve hayvan türlerinin ticaretinin yasaklanmasına dair hükümler içeren Lacey Yasası (Lacey Act), 1900 yılında yürürlüğe girmiştir. Bunun gibi, otlatma tahribatının artması ve erozyona neden olması nedeniyle otlak ve meraların kullanılması ve korunması

*) İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Ormancılık Hukuku Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi.

ile ilgili esaslı hükümler, 1934 yılında yürürlüğe giren Taylor Otlatma Yasası (Taylor Grazing Act) ile belirlenmiştir.

Aynı şekilde, bizim hukukumuzda da benzer düzenlemelere rastlamak mümkündür. Örneğin, Mecelle'de av hayvanlarının korunması ve avcılık ile ilgili birçok temel düzenleme yer almaktadır. Benzer şekilde, 1258 tarihli Arazi Kanunnamesi toprak kullanımı ile ilgili hükümlere yer verirken, 1870 tarihli Orman Nizamnamesi ormanların korunması, işletilmesi ve orman yangınlarının söndürülmesi ile ilgili düzenlemeler içermektedir. Bunun gibi, 1937 tarih ve 3116 sayılı Orman Kanunu ve 1930 tarihli Umumi Hıfzısıhha Kanunu da çevre koruma ile ilgili birçok hüküm içermesine rağmen, çevre hukukunun parçası haline gelmeleri oldukça yenidir.

Önceleri çevre mevzuatının ve çevre hukukunun bir parçası olarak algılanmayan bu tür düzenlemeler, günümüzde artık çevre hukukunun, flora ve faunanın korunması ile türlerin korunması ve biyo çeşitlilik gibi alt kavramlarına ait düzenlemeler arasında sayılmakta, diğer bir deyişle, çevre mevzuatının bir parçası sayılmamaktaydı.

Şu halde, çevre kavramının hangi konuları kapsadığı, çevreye zarar veren faktörlerin neler olduğu konusunda zaman içinde çevre lehine bir genişleme söz konusu olmakta ve çevre mevzuatı da buna bağlı olarak daha geniş kapsamlı düzenlemeleri içine almaktadır.

Bunun yanında, çevre hukukunun henüz gelişmekte olan bir hukuk dalı olması ve temel prensip ve ilkelerinin tam yerleşmemiş olması nedeniyle, çevre mevzuatının kapsamı da tam olarak ortaya konulamamıştır. Zamanla daha birçok yeni kavram ve buna bağlı yasal düzenlemelerin de çevre mevzuatının kapsamına dahil olacağı muhakkaktır.

Ayrıca, çevre mevzuatının kapsamı ülkeden ülkeye de farklılık göstermektedir. Diğer bir deyişle, bir ülkede çevre sorunu olarak algılanan ve çevre hukukunun kapsamına giren bir kirletici, bir başka ülkede ya çevre mevzuatında

kapsamında hiç yer almamakta veya hukukun başka dallarının içinde yer almaktadır. Örneğin, ülkemiz çevre mevzuatında habitat koruma ve anadrom balıklarla¹ ilgili herhangi bir düzenleme yer almaz iken Amerika Birleşik Devletleri Çevre mevzuatında oldukça detaylı düzenlemeler içeren kanunlar yer almaktadır². Aynı şekilde, işyeri sağlığı, güvenliği ve havası ile ilgili düzenlemeler bizim hukukumuzda İş ve Sosyal Güvenlik Hukukunun kapsamında ele alınırken³, Amerika Birleşik Devletlerinde ayrı bir yasa⁴ ile düzenlenmiş olup çevre mevzuatının bir parçası sayılmaktadır.

Yukarıdan beri sayılan yasal düzenlemeler aslında çevre hukuku henüz ortaya çıkmamışken getirilen düzenlemeler olmaları nedeniyle çevre korunmasına hizmet etmişlerdir. Diğer bir deyişle, bu düzenlemeler henüz çevre hukuku bir hukuk dalı olarak ortaya çıkmazdan önce var olmaları ve çevre hukukunun bir parçası olmadıkları halde çevrenin korunmasına hizmet etmişlerdir. Burada, çevrenin çevre hukuku ile korunmasından ziyade, çevre korumada hukuk kurallarının kullanılmasından, bir başka anlatımla, çevrenin hukuk kuralları ile korunmasından bahsetmek gerekir. Şu halde, "çevre hukukunun bağımsız bir hukuk dalı olarak ortaya çıkması yeni olsa da, çevrenin hukuksal yollarla korunmasına ilişkin kurallara eski zamanlarda da rastlanmaktadır...⁵.

-
- 1) Yumurtlamak için mevsimi geldiğinde serin ve havza yukarısında yer alan sulara ve yumurtlama alanlarına doğru ters yönde göç eden balıklar.
 - 2) Anadromous Fish Conservation Act of 1965.
 - 3) Bu konudi düzenlemeler, başta Anayasanın 50. ve 60. maddeleri olmak üzere, Borçlar Kanunu (md.332), 1475 sayılı İş Kanunu (md. 73-82), 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu (md. 11, 114, 124, 130), Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu (md.39), Sendikalar Kanunu (md.33) ve Belediyeler Kanununda yer almaktadır. Ayrıca İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Kurulları Hakkında Tüzük ve İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği İç Yönetmeliğinde de birçok hüküm yer almaktadır.
 - 4) Federal Mesleki Güvenlik ve Sağlık Yasası (Federal Occupational Safety and Health Act)
 - 5) Ruşen Keleş, Birol Ertan, 2001. Çevre ve Hukuk. İmge Kitabevi, Ankara, sf. 48 vd.

Çevre Hukukunun Ortaya Çıkışı

Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki; çevre hukukunun gelişiminin başlangıcı olarak belli bir tarih vermek doğru değildir. Ancak, 1970'li yılların başından itibaren gelişmeye başladığını da belirtmek gerekir. Şüphesiz bu tarihi, "...çevre hukukunun günümüzdeki anlamıyla ortaya çıktığı bir zaman dilimi olarak değil de onun doğuş sürecinin bir başlangıcı olarak algılamak gerekiyor. Çünkü bu hukuk dalı günümüzde sahip olduğu niteliklerini, yetmişli yıllarda başlayıp seksenli yıllarda devam eden ve doksanlara uzanan çevre sorunsalı kavramı etrafında örülmüş son derece dinamik bir evrimin sonucunda kazanmıştır....⁶" Şu halde, çevre hukukunun ortaya çıkışı belli bir süreci kapsamakta olup, bunun hangi tarih olduğu konusunda kesin bir şey söylemek mümkün değildir.

Çevre hukukunun başlangıcını, 1960'lı yıllar⁷ veya 1960'lı yılların sonu⁸ olarak kabul eden yazarlar olduğu gibi, çevre sorunlarının global düzeyde algılanmaya başlandığı, bütün dünya ülkelerinin çevre sorunlarının varlığını kabul ettiği ve ortak çalışmalar ve yasal düzenlemeler yapılması gerektiği konusunda bir uzlaşmaya vardığı, temel çevre yasalarının çıkarıldığı yıllar olan 1970'li yılların başını⁹, hatta 22 Nisan 1970 Yeryüzü Gününü, kabul eden yazarlar da vardır¹⁰. Burada özellikle, 1972 Stockholm Konferansını çevre hukukunun yeryüzü gündemine gelişi olarak kabul etmek ve uluslar arası çevre

6) Nükhet Turgut, 1997. Çevre Hukuku, Savaş Yayınevi, Ankara, sf. 46 vd.

7) Lynton K. Caldwell, 1992. Globalizing Environmentalism: Threshold of a New Phase in International Relations, in E. Dunlap Riley, and Angela G. Mertig (eds.), 1992. American Environmentalism: The US Environmental Movement, 1970 - 1990., Taylor & Francis Publishing, pp.63.

8) Nükhet Turgut, 1997. Çevre Hukuku, Savaş Yayınevi, Ankara, sf. 46 vd.

9) Ruşen Keleş, Birol Ertan, age. 2001. sf. 49 vd.

10) E. Dunlap Riley, and Angela G. Mertig, 1992. American Environmentalism: The US Environmental Movement, 1970 - 1990., Taylor & Francis Publishing, USA, pp.1.

hukukunun gelişmeye başladığı dönem başlangıcı olduğunu belirtmek gerekir¹¹.

Kesin bir tarih vermek mümkün olmasa da, 1960'lı yıllarda gelişmeye başlayan çevre hukukunun 1970'li yıllarda tam anlamıyla global düzeyde ortaya çıktığını kabul etmek gerekir.

Türkiye'de de çevre hukukunun gelişimi, gelişim zamanları farklılık gösterse de, Amerika Birleşik Devletleri çevre hukukunun gelişimine paralellik göstermektedir denebilir. Zira, bizim çevre mevzuatımızın kapsamı da zamanla gelişmekte ve genişlemektedir. Önceleri çevre hukukunun kapsamı içinde değerlendirilmeyen birçok yasa, çevre mevzuatına dahil edilmektedir. Örneğin, orman mevzuatı, av hayvanları ile ilgili mevzuat, ancak çok yakın zamandan beri çevre mevzuatının bir parçası sayılmakta ve türlerin korunması ile ilgili en temel hükümler bu kanunlarda yer almaktadır.

Amerika Birleşik Devletlerinin aksine, bizim çevre mevzuatımızın gelişimi veya başlangıcının 1980'li yılların başları olduğunu belirtmek gerekir. Bu yıllarda, en temel çevre yasamız olan Çevre Kanununun çıkarılmış olması, 1982 Anayasasında çevre hakkı ile ilgili düzenlemelerin yer alması, 1980'li yılların başını Türk Çevre Hukukunun başlangıcı olarak kabul etmemizi gerektirmektedir.

Şu halde, Amerika Birleşik Devletlerinde çevre hukukunun gelişiminde 1970'li yılların başını bir dönüm noktası olarak kabul edip, Amerikan çevre hukukunun gelişimini 1970 öncesi ve sonrası olarak ele almak gerekir. Aynı şekilde, Türk Çevre Hukukunun gelişimini de 1980 öncesi ve sonrası olarak ele almak gerekir.

1960 Öncesinde ABD Çevre Hukukunun Gelişmesi

Amerika Birleşik Devletleri'nde 1960 öncesi ve 60'lı yıllarda ne tür gelişmelerin ortaya çıktığını ve bunun neticesinde ne gibi yasal düzenlemelerin ortaya çıktığına

11) Environmental Law,

değinmek çevre hukukunun gelişmesi açısından oldukça önemlidir.

Amerikan çevreciliğinin temelini, şüphesiz çevre felsefesinde ortaya çıkan gelişmeler ve bunların yasal düzenlemelere ve toplum yaşayışındaki etkileri oluşturur. Çevre felsefesinde, günümüzde de etkilerini devam ettiren hatta birçok alt dallara da ayrılmış bulunan, iki temel akımın var olduğunu söylemek mümkündür. Korumacılık (conservationism)¹² ve muhafazacılık (preservationism)¹³ olarak da isimlendirilebilecek ve Türkçeye çevrilebilecek ve 19. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan bu yaklaşımların, hemen bütün çevrecilik akımının ve çevre mevzuatının gelişmesinde rol oynadığını görmek mümkündür¹⁴.

Korumacılık ve muhafazacılık akımları, çevre hareketine ve aynı zamanda çevre hukukuna yön veren iki temel felsefi düşünce akımı olmaları nedeniyle, çevre koruma hareketinin esasını teşkil eden iki temel kavram olarak ortaya çıkmaktadırlar. Bu nedenle, çevreciliğin ve çevre mevzuatının düşünsel köklerinin bu iki akıma dayandığı kabul edilir¹⁵.

Korumacılık ve muhafazacılık akımlarının ortaya çıkmasına neden olan olaylar da ilginçtir. Hemen her ülkede olduğu gibi, Amerikan toplumu da çevreyi tahrip etme konusunda masum değildir. Bir başka anlatımla, yerli

12) Conservationism adı verilen bu çevrecilik anlayışı Türkçe'ye korumacılık olarak çevrilebilir.

13) Preservationism adı verilen bu çevrecilik anlayışı Türkçe'ye muhafazacılık olarak çevrilebilir.

14) Örneğin, çevre hareketinin ve çevre hukukunun temel ilkelerini belirlemeye çalışan uluslar arası konferansların ilki ve uluslar arası çevre hukukunun gelişmesinin başlangıç tarihi olarak kabul edilen 5 Nisan 1972 tarihinde Stockholm'de toplanan Birleşmiş Milletler Çevre Konferansının 2. maddesi çevrenin korunması ve geliştirilmesini tüm insanlığın esenliği ve ekonomik gelişme ile refah düzeyinin yükselmesinin bir şartı olarak kabul ederek, bir anlamda korumacı bir çevrecilik anlayışını benimsemiştir. Diğer bir deyişle, çevreyi insanoğlunun selameti ve çıkarı için korumak esastır anlayışını ileri sürmektedir.

15) Turner, M.J.J. 1989. Conservation and Protection of Georgia's Freshwater Wetlands. UMI Press. Michigan, USA.

halklar (indigenous people¹⁶) hariç tutulursa, yer yüzünde hemen bütün ülke ve toplumların çevre tahripçisi olduğunu belirtmek gerekir. Örneğin, I. ve II. Dünya Savaşı yıllarında bütün ormanlarını kesen ve şimdiki orman varlığının hemen tamamı insan eliyle yetiştirilmiş olan Almanya, Orta Asya'yı çöle çeviren tüm bölge ülkeleri, sömürge ülkelerin ormanlarını yıllarca kesen ve kereste deposu olan kullanan İngiltere, ormandan eser bırakmayan Orta Doğu ülkeleri, tropikal ormanları aşırı derecede keserek tahrip eden Endonezya, Malezya, Brezilya gibi ülkelerin hepsi aynı zamanda birer ekosistem ve çevre tahripçisi olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Benzer bir tahrip sürecinin ve bunun etkilerinin 19. yüzyılın sonlarına doğru Amerika Birleşik Devletleri'nde de yaşandığını görmekteyiz.

Amerika Birleşik Devletleri'nde, 19. yüzyılın başlarında ortaya çıkan çevre ve doğal kaynaklar tahribinin oldukça aşırıya kaçtığını belirtmek gerekir. Amerikan topraklarının çok büyük bir bölümünün, özellikle Doğu, Kuzey ve Güney Batı eyaletlerinin, ormanlarla kaplı olması, ilk yerleşim yerlerinin buralarda kurulması ve göçmen halkın tarım alanlarına ihtiyaç duyması, büyük orman tahriplerine ve sulak alanların kurutulmasına yol açmıştır. Bu nedenle, özellikle Wisconsin ve Minnesota eyaletlerinde milyonlarca hektarlık orman alanı yakılmış ve binlerce insan bu yangınlar nedeniyle ölmüştür¹⁷. Ayrıca, orman tahripleri nedeniyle oluşan sellerde binlerce kişi sele kapılarak ölmüştür. Örneğin, Pennsylvania eyaletinde 2200 kişi sele kapılarak hayatını kaybetmiştir¹⁸. Günümüz nü-

16) Tüm dünyada 250 milyon kadar olan bu yerli halkların yaşadıkları ormanlık alanları oldukça iyi bir şekilde koruduklarını, modern sistemlerin başaramadığı veya çok sınırlı hallerde başarı sağladığı sürdürülebilir kalkınma ve gelecek kuşaklara da çevresel değerleri aktarma işlevini oldukça iyi bir şekilde başardıklarını belirtmek ve bu toplumların modern toplumlardan daha iyi birer çevreci olduklarını kabul etmek gerekir.

17) William E. Shands, 1977. *The Lands Nobody Wanted: Policy for National Forests in the Eastern United States*. The Conservation Foundation, Washington, D.C., USA.

18) Cubbage, 1993, age., sf. 290 vd.

fus yoğunluğunda az bir rakam gibi görünse de, o zamanki eyalet nüfusunun yaklaşık %1' ini oluşturduğunu göz önüne alırsak oldukça büyük bir sayı olduğunu anlamakta zorluk çekmeyiz. Bunun gibi, ormanların yakılması da kaçınılmaz bir olay olarak karşımıza çıkmaktadır. Orman yangını literatürüne Büyük Idaho Yangını olarak geçen olayda yaklaşık olarak 1.7 milyon hektarlık bir orman alanı yakılmıştır. Bu denli büyük bir tahribe neden olan bir başka orman yangını şimdiye kadar görülmemiştir¹⁹.

Aynı şekilde, av hayvanlarının bol olması ve halkın daha çok avcılık isteğini gidermek, eğlenmek ve besin amacıyla avlanması da bir başka çevre tahribi olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle, kürk hayvanları, tüylü kuşlar ve yırtıcı hayvanlar en çok tahrip edilen türler olmuşturlardır. Bu tahrip o kadar ileri boyutlara ulaşmıştır ki; en çok hayvan avlama yarışmaları düzenlenir olmuştur. Bu amaçla bazen el bombası ile ördek avı yapılır hale gelmiş ve bir atışta 81 tane ördeğin aynı anda öldürüldüğü gözlenmiştir. Tren yollarının kenarlarında gözle görülebilen her yer hayvan leşleriyle dolmuştur²⁰.

Benzer tahriplerin sulak alanların kurutulmasında da yaşandığını belirtmek gerekir. İlk Koloni yerleşimi yıllarında yaklaşık olarak 225 milyon acre (yaklaşık 90 milyon hektar²¹) olan sulak alanlar, 1990 yılı itibariyle 100 milyon acre'a kadar düşmüştür. Bunun en önemli nedeni ise, sulak alanların ekolojik değerinin son yıllarda anlaşılması ve daha önceleri bir hastalık yatağı olarak algılanmasıdır. Sıtma sineğinin temel yaşama alanının bataklıklar olması, bu hastalıkla mücadelenin en etkin yolunun bataklıkları kurutmak olduğuna dair olan inanç en temel tahrip

19) Frederick W. Cabbage, Jay O'Laughlin, Charles S. Bullock III. 1993. Forest Resources Policy, John Wiley & Sons Inc. New York, USA.

20) Thomas A. Lund. 1980. American Wildlife Law. University of California Press, Berkeley, USA.

21) Ülkemizin alanı olan 77 milyon hektarlık alanla kıyaslandığında, Türkiye'den daha geniş bir sulak alan bulunduğu daha iyi anlaşılmaktadır.

faktörü olmuştur. Özellikle 1970'li yıllardan sonra, bilimsel çalışmalarla sulak alanların temel ekosistem bileşenlerinden olduğu ve birçok bitki ve hayvan türünün yaşam alanı olduğunun anlaşılması bu alanların korunması ve hatta yeni sulak alanlar oluşturulması yönünde bir çevre koruma politikası ve mevzuatının gelişmesine neden olmuştur²².

Özellikle, bir anlamda Amerikan halkının doğal kaynakların sınırsız olduğuna, hiçbir şekilde tükenmeyeceğine inandığını veya o şekilde inanmak istediğini gözlemek mümkündür.

Bu denli ileri giden aşırı çevre tahripleri, Amerikan toplumunda sert tepkilere neden olmuş ve zamanla çevresel düşüncelerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Halkın, doğal kaynakların sınırsız olmadığını fark etmeleri, sıkı çevrecilik anlayışlarının gelişmesine neden olmuştur. Halk, doğal kaynakların hem ekonomik hem de rekreasyonel amaçla kullanılmasını istemeye başlamıştır. Böylece, doğal kaynakların ekonomik değerlerinin yanında, manzara güzelliği ve dinlenme amaçlı değerlere de sahip olduğu ilk defa olarak anlaşılmaya başlanmıştır. Neticede, bu iki anlayış (ekonomik ve rekreasyonel değer anlayışı), korumacılık ve muhafazacılık düşüncelerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Korumacılık ve muhafazacılık anlayışının her ikisi tarih boyunca birçok kez karşı karşıya gelmişlerdir. Daima mücadele halinde olsalar da, çevreciliğin gelişmesinde ve çevrecilerin bu günkü çevre problemlerini öngörmelerine ve halkı bilinçlendirmelerine yardımcı olmuşlardır.

22) Deborah A. Gaddish, Frderick W. Cabbage. 1997. A Century of Wetland Protection and Legislation in the United States: Dredging Navigational Rivers to Preserving Flatwoods Function and Values, in IUFRO World Series, Vol:7: Developments in Forest and Environmental Law Influencing Natural Resource Management and Forestry Practices in the United States of America and Canada (Franz Schmithüsen and William C. Siegel Edition), IUFRO Secretariat Vienna and Chair of Forest Policy and Forest Economics, ETH Zurich, pp.144-162.

Bu iki kavramın anlamını daha yakından incelemek gerekirse;

Korumacılık, doğal kaynakların bilgece kullanılması esasına dayanan bir çevrecilik fikir akımıdır. Bu akımın öncülüğünü yapan Gifford Pinchot'ya göre²³, korumacılık kısaca doğal kaynakların bilgece, bilimsel dayanaklara göre kullanılmasıdır. Bu felsefi anlayış doğal kaynakları, ekonomik gelişme ve endüstrinin ve toplumun ihtiyaçları için bir hammadde deposu olarak görmektedir. Çünkü korumacılar, doğal kaynakların kıt olduğunu, sonsuz bollukta olmadığını fark eden ilk toplum kesimidir. Doğal kaynakları kullanmak esas olmakla birlikte bunların israf edilmesi ve aşırı kullanılması, devamlılıklarının tehlikeye atılmasına da izin verilmemelidir.

Dryzek'e göre²⁴, korumacılık felsefesinin temel yaklaşımı, doğal kaynakların üretim girdisi olarak rasyonel biçimde kullanılmasıdır. Bu yaklaşım, çevrenin estetik, manzara güzelliği, rekreasyonel sebepler veya insan sağlığı amacıyla korunmasını amaçlamaz. Bunun yerine, mineral maddeler sağlanması, kereste, balık vb. gibi şeylerin akılcı ve bilgece kullanılmasını amaçlar. Bu yolla, büyük miktarda hammaddenin endüstriye kazandırılacağı düşünülmektedir. Bunu sağlamak için, doğal kaynaklar ve özellikle ormanlar, erozyondan, siltasyondan, su kirliliğinden ve tıraşlama kesimlerden korunması esastır.

Aynı zamanda, yerel çevre sorunlarının çözümünde dahi bilimsel yaklaşımların ve akılcı düşüncenin kullanıldığını görmek mümkündür. Bunun yanında, korumacılık felsefesinin sürdürülebilir kalkınma anlayışını kabul ettiğini, doğal kaynakların kullanılmasının sınırlandırılması ve böylelikle sürekliliğin sağlanabileceğini kabul ettiğini belirtmek gerekir²⁵.

23) Korumacılık felsefesinin fikir babası sayılan Prusya kökenli bir Amerikan ormancısıdır.

24) Dryzek, J.S. 1997. *The Politics of the Earth: Environmental Discourses*. Oxford University Press Inc. New York.

25) Schnaiberg, A., & Gould, K.A. 1994. *Environment and Society: The Enduring Conflict*. St. Martin's Press. New York.

Yukarıda da belirtildiği gibi, Gifford Pinchot'nun öncülüğünü yaptığı bu akım, Başkan Theodore Roosevelt'tan da çok büyük destek almıştır. Hatta kendisine "çevre korumacı başkan" da denilmiştir. Özellikle, 1900'lü yılların başında, Theodore Roosevelt çevre korumayı o kadar ileri götürmüştür ki, Amerikan Kongresi çıkardığı bir kanunla Başkan'ın bu konudaki yetkisini sınırlayarak daha fazla alanı koruma altına almasına engel olmuştur²⁶.

Pinchot'ya göre, ormancılığın amacı, ağaçların kendine hizmet etmek yerine topluma hizmet olmalıdır. Bu fikir, başlangıçta Amerikan Orman Servisinin en temel ilkesi olmuş ve genel müdür Fernow tarafından sıkı bir şekilde dikkate alınmış ve buna göre ormanların işletilmesine devam edilmiştir²⁷.

Korumacılık felsefesinin doğal kaynakların işletilmesinde önemli bir yeri olmuştur. Bu amaçla milli orman sistemi kurulmuştur.

Korumacılık anlayışının bu denli kapitalist olması, ekonomik faydayı ön plana çıkarması sert tepkiyle karşılanmış ve orumacılık felsefesinin bölünmesine neden olmuştur. Diğer bir deyişle, doğal kaynakların esas itibarıyla endüstriye hammadde sağlamak amacıyla işletilmesi, bunların estetik güzellik ve rekreatif değerler gibi, ekonomik olmayan ürünlerinin ve değerlerinin göz ardı edilmesi büyük tepki toplamış ve bunun neticesinde, John Muir'in önderliğini yaptığı muhafazacılık akımının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

John Muir doğal kaynakların aynı zamanda, manzara güzelliği, rekreasyon amaçlı ve estetik amaçlı olarak korunmasını ve işletilmesini savunmaktadır. Muir ve önderliğini ettiği akım, milli ormanların ve milli parkların hammadde amaçlı işletilmesine şiddetle karşı çıkarak, bu

26) Hays, S. 1987. *Beauty, Health, and Permanence: Environmental Politics in the United States*. Cambridge University Press Inc. New York.

27) Zivnuska, J.A. 1971. *Conservation for Whom? American Forests*. Volume: 77, pp.8-42.

kaynakların uygun bir biçimde kullanılmasını kontrolünün iyi yapılması gerektiğini savunmuştur.

Korumacılık akımının aksine, muhafazacılık akımı, bazı ekosistem parçalarının hammadde kaynağı olmaktan alıkonularak ekonomik faaliyetin tamamen dışında tutulmasını amaçlamaktadır. Doğal güzellikler olduğu gibi korunmalı ve herhangi bir hammadde alışverişine konu olmamalıdır. Bu akım, belli doğal alanlarda ekonomik faaliyette bulunulmasını reddetmektedir²⁸. Bunun neticesinde yabanılık (wilderness) kavramı ortaya çıkmıştır. Korumacılık anlayışı daha sonraki yıllarda, derin ekoloji, ekosantrik çevrecilik anlayışı gibi daha radikal akımların gelişmesine temel oluşturmuştur.

19. yüzyılın birinci yarısında ortaya çıkan yabanılık kavramının temel dayanağı, doğal kaynakların, ekonomik olmayan, doğal güzellik, rekreasyonel amaçlar gibi nedenlerle korunması gerektiği esasına dayanır. Bu akıma dayanarak 1900'lü yıllarda birçok şehir parkı ve eyalet parkları oluşturulmuş ve belli alanlar koruma altına alınmıştır. Hatta, Yosemite ve Yellowstone gibi ilk milli parklar da bu akımın sonucunda kurulmuşlardır²⁹. Yabanıl doğa savunucuları, biyoçeşitlilik (biodiversity), yaban hayatı popülasyonu (viable wildlife populations) ve türlerin yok olmaktan korunması gibi değerleri sıkı sıkıya savunan bir anlayışa sahiptir. Bu amaçla, daha fazla milli orman alanının yabanıl doğa, milli park ve manzara nehri gibi amaçlarla korunmaya alınması amaçlanmıştır.

Halkın bilinçlenmesi ve çevreci grupların baskısı sonucunda Kongre 1964 yılında Yabanılık Yasasını³⁰ kabul etmiş ve birçok devlet toprağını yabanıl doğa olarak korumaya almıştır. Yasa yabanıl doğayı, insanı ve onun

28) Schnaiberg, A., & Gould, K.A. 1994. *Environment and Society: The Enduring Conflict*. St. Martin's Press. New York.

29) Wirth, C.L. 1966. *Parks and Wilderness*, pp.146-159. in Henry Clepper (ed.). *Origins of American Conservation*. Ronald Press. New York, in Cubbage, F.W., Laughlin, J.O., & Bullock III, C.S. 1993. *Natural Resources Policy*. John Wiley & Sons Inc. New York.

30) Wilderness Act was enacted in 1964, 16. U.S.C.A. 1132, b.

faaliyetlerinin arazi peyzajına baskın geldiği alanların aksine, yeryüzünün ve onun hayat birliğinin insanoğlu tarafından kösteklenmediği, insanoğlunun kendisinin yalnızca ziyaretçi olduğu ve sürekli kalmadığı alanlar olarak tanımlamıştır. Yabanıl doğa anlayışı belli alanlar üzerinde ekonomik gelişmeyi tamamen reddetmektedir.

Senatör Gorton'a göre, Eyaletlerde yer alan ve olağanüstü doğal özellikleri olan alanları yabanıl doğa olarak korumak hayati önem taşımaktadır. Bu alanlar, aynı zamanda gelecek kuşakların yararına olarak korunmalıdır³¹.

Bu iki akım, Amerikan çevreciliğine ve doğal kaynakların kullanılmasına damgasını vurmuştur. Birçok defa karşı karşıya gelen bu akımlardan, bazen korumacılar bazen de muhafazacılar diğerine baskın gelmiştir.

Ancak, korumacılık felsefesinin daha ağır bastığını, zira ekonominin birçok alanda, karar mekanizmalarına doğrudan doğruya etki ettiğini ve doğal kaynakların ekonomik amaçlı kullanılmasını sağladığını belirtmek gerekir. Örneğin, 1913 yılında, Yosemite Milli Parkında yer alan Hecy Hecy vadisine, su sağlamak için baraj yapılmasında böyle bir mücadele yaşanmış ve sonuçta korumacılık felsefesi ağır basmış ve baraj inşa edilmiştir.

Zamanla, yukarıda belirtilen iki akım da, insan merkezli olarak kabul edilmiş ve doğal kaynakları ve ekosistemi insan menfaati ve gelecek kuşaklar için korudukları suçlamasına maruz kalmışlardır. Diğer bir deyişle, her iki akım da, ekosistemin ve doğal kaynakların, insanoğlu dışındaki sair canlıların ve çevrenin de bazı haklara sahip olduğunu göz ardı etmekle, doğal değerlerin kendilerinin de bir ruhsal yanlarının olduğunu ihmal etmekle suçlanmışlardır. Bunun neticesinde, daha radikal bir görüntü çizen çevreci akımlar ortaya çıkmıştır. Bu akımların temel dayanakları ise, doğal kaynaklar, doğal çevre, ekosistem ve insanoğlunun dışındaki diğer canlılar da bir ruhsal

31) Congressional Record, March 17, 1983, p. 3285, in Cubbage et al., 1993, p. 128.

değere sahiptir. Onların da kendi varlıklarını kendi menfaatleri için devam ettirmek hakları vardır. Doğal kaynaklar insanoğlunun hizmetinde olmak zorunda olmayıp kendi menfaatleri ve istikballeri için varlıkların devam ettirmelidirler. Bu nedenle, onlara hiç dokunmadan kendi hallerine bırakmak gerekir. Kısaca, bu varlıklar insanoğlu ile eşit bir değere, statüye ve yaradılışa sahiptir. Bu gelişmenin neticesinde, derin ekoloji gibi daha radikal çevrecilik felsefeleri ortaya çıkmıştır.

Günümüzde, yukarıdaki gelişmeler çerçevesinde birçok çevreci akım ortaya çıkmış olup hepsinin de benzer ve farklı yönlerinin olduğunu belirtmek gerekir. Ancak, bütün çevreci akımların iki temel anlayış etrafında toplandığını da görmek mümkündür. Bir grup çevreci akımlar insan merkezli olup, insanoğlunun diğer canlılardan üstün olduğunu ve doğal kaynakların ve sair varlıkların insanoğlunun emrinde olduğunu kabul eden anlayış olup, insan merkezli çevrecilik (anthropocentric) akımının etrafında toplanmışlardır. Korumacılık bu gruba giren bir çevrecilik anlayışıdır. Buna karşın, insanoğlunun diğer canlılarla eşit olup, insanoğlunun bunlara bir üstünlüğünün olmadığını, yalnızca hepsinin ekosistemin parçası olmaları nedeniyle aralarında bir etkileşim olduğunu kabul eden anlayıştır ki buna da canlı merkezli çevrecilik (biocentric) denmektedir. Derin ekoloji, ekosantrik çevrecilik, yabancı doğa gibi akımlar bu grupta yer almaktadır.

Yukarıda belirtilen çevreci felsefenin önemi, çevre hukukunun gelişmesine yön vermiş olmasındandır. Günümüzde, çevre mevzuatını oluşturan yasaların, uluslararası bildirgelerin, uluslararası sözleşmelerin mutlaka yukarıda değinilen çevreci akımlardan birinden etkilediğini ve mevzuat hükümlerinin buna göre düzenlendiğini görmekteyiz. Örneğin, 1972 Stockholm Konferansının temel amacı, insan çevresinin şimdiki ve gelecek kuşaklar için korunup geliştirilmesidir. OECD, çevrenin korunmasında "kirleten öder" ilkesini ilk defa benimseyen ve pratik hayata geçiren uluslararası kuruluşlardan biridir. Aynı

şekilde, Avrupa Birliği Çevre Eylem Programlarının temel hedefi, kirliliğin önlenmesi ve azaltılması, çevre kalitesinin iyileştirilmesidir. 1992 Rio Bildirgesinin temel amacı da yine, sürdürülebilir kalkınma ve çevre korumanın temelinde insanoğlunun yattığını belirtmesidir³².

Buna karşın, 1982 tarihli Dünya Doğa Anlaşması temelinde, insanoğlunun doğanın bir parçası olduğu, her türlü yaşamın kendine has olduğunu kabul etmesi ve insanoğlu için taşıdığı öneme bakılmaksızın saygıyı hak ettiğini belirterek derin ekoloji anlayışına yaklaşan bir düşünceyi yansıtmaktadır.

Şu halde, global ve ulusal düzeyde çevre korumaya ve çevre hukukuna yön veren yukarıda belirtilen düzenlemelerin önemli bir kısmı korumacılık felsefesini ve insanlığın geleceğini ve ekonomik gelişmenin devamlılığını sağlama endişesi ile kaleme alınmışlardır. Çevreyi, ekosistemin kendi yapısını kendi isteği doğrultusunda ve kendi ruhsal istekleri doğrultusunda koruma anlayışına yer vermemişlerdir. Buna karşın daha sonraki tarihli ve az sayıda da olsa bazı uluslar arası düzenlemelerde derin ekoloji yaklaşımına yer veren anlaşmaların yapıldığını görmek mümkündür. Bu durumda, her iki felsefe akımının da çevre mevzuatına yön verdiğini, fakat, korumacılık felsefesinin daha yaygın olarak çevre mevzuatının gelişiminde etkili olduğunu görmek mümkündür.

Ulusal düzeyde de, çevre mevzuatının oluşturulmasında hemen daima, gelecek kuşaklara iyi bir çevre bırakılması, herkesin sağlıklı bir çevrede yaşama hakkının olduğu gibi, insanoğlunun menfaatlerine hizmet eden bir çevre koruma hukukunun ortaya çıkmakta olduğunu görmek mümkündür. Örneğin, milli orman sisteminin oluşturulması, milli parkların kurulması, güzel manzaralı nehirlerin yasa ile korunması hep bu dönemde ortaya çıkan çevrecilik anlayışının etkisi ile çıkarılan yasalarla sağlanmıştır.

Çevreyi sırf doğal varlıkların ve ekosistemin kendi ge-

32) Turgut, age, 1997, sf. 53 vd.

leceğini koruması ve devam ettirmesi için koruma anlayışını ancak sınırlı hallerde, örneğin, yabancı doğa oluşturulması, milli parklar, tabiat parkları, tabiat anıtları gibi değerlerin korunmasını sağlayan mevzuat hükümlerinde de görmek mümkündür.

Günümüzde çevre hukukunun sahip olduğu, sürdürülebilir kalkınma, ekonomik gelişme ile uyumlu çevre koruma ve insan ve çevresinin uyumlaştırılması gibi temel ilkelerin yukarıdan beri açıklanan çevre felsefelerinin katkısıyla ortaya çıktığını belirtmek gerekir.

Diğer yandan, 1960 öncesi çevre mevzuatının gelişmesinde bazı önemli noktalara da değinmek gerekir.

Öncelikle, çevre mevzuatı daha çok doğal kaynakların ve güzelliklerin, bitki ve hayvan türlerinin korunmasına yönelik düzenlemeler şeklinde gelişmiştir. Diğer bir deyişle, çevre mevzuatı, çevreyi oluşturan unsurlardan bitki ve hayvan türlerinin korunması ile, doğal kaynakların korunması ve işletilmesi ile ilgili düzenlemeler içeren kanunlar yapılmıştır. Başta su ve hava kirliliği olmak üzere, kirlenme, ozon tabakasının incelmeye, katı atıklar, nükleer atıklar, duman kirliliği vb. alanlarda herhangi bir düzenlemenin yapılmış olduğunu görmemekteyiz. Bunun nedeni, söz konusu alanlarda ortaya çıkan şikayetlerin ve olumsuzlukların henüz bir çevre problemi haline gelmemiş olmasındandır.

Bunun yanında, Amerika Birleşik Devletleri Çevre Mevzuatının bir kanunda toplanmak yerine, birçok kanunla düzenlendiğini görmekteyiz. Bunun temel yararının pratiklik sağlanması ve hantal kanun yapısından kurtulma olduğunu belirtmek gerekir. Fakat, dağınık çevre mevzuatında her zaman kanun boşluklarının, düzenlemeler arasında çelişkiler olmasının önüne geçmek mümkün olmamaktadır.

Türk Çevre Mevzuatının Gelişimi

Türk çevre mevzuatının gelişimi ana hatlarıyla Amerika Birleşik Devletleri çevre mevzuatının gelişimi ile para-

lellik göstermekte ise de bazı temel farklılıklar olduğunu da vurgulamak gerekir.

Ülkemizde Amerika Birleşik Devletlerindeki gibi çok yoğun derecede çevre tahribatı görmek mümkün değildir. Av hayvanlarının yoğun bir şekilde avlandığı, ormanların çok büyük oranda yakılarak tahrip edilip tarım ve sair alanlar elde edildiğini söylemek pek doğru değildir. Fakat, Anadolu topraklarının yaklaşık 8000 yıldan beri kullanılıyor olması³³, iklimin nispeten kurak olması ve yeniden ormanlaştırmaya fazla elverişli olmaması, mevcut tahrip-lerin uzun vadede daha kötü sonuçlar doğurmasına yol açmaktadır. Şu halde, Amerika Birleşik Devletleri'nde iklimin yeniden ormanlaştırmaya çok daha uygun olması ve yağmurun yeterli olması nedeniyle, aşırı tahriplerin telafisi mümkün olmuş ve antropojen çöller oluşmamıştır denebilir. Hatta, şu anda yaklaşık bir asır öncesinde var olandan daha fazla ormana ve ağaç varlığına sahip olmaları bunun en açık delilidir³⁴.

Bizim ülkemizde ise, tahribin şiddeti nispeten az olsa da, yağışların yetersizliği yeniden orman yetiştirmeyi zorlaştırmaktadır. Bu nedenle, bizim ülkemizde tahribin sonuçları Amerika Birleşik Devletlerindeki daha şiddetli ve tehdit edici boyutlardadır. Ülkemiz orman alanları oran olarak Amerika Birleşik Devletlerinden daha azdır. Bunun en önemli nedenlerinden birisi, yukarıda da belirtildiği gibi iklimin elverişli olması ise de, yapılan teşvikler ve orman işletmeciliğinin serbest piyasa ekonomisi ilkelerine uyumlu bir işletmeciliğin yapılması da oldukça önemli bir etkidir.

Ülkemiz çevre mevzuatının gelişmesine baktığımızda, ilk düzenlemelerin Osmanlı İmparatorluğu zamanında yapıldığını görmek mümkündür. O zamanki anlayışla çevre mevzuatı olarak nitelendirilemeyecek bir çok düzenleme artık günümüzde çevre mevzuatı haline gelmiştir. Bunlar arasında, Arazi Kanunnamesi, Orman Nizam-

33) Süleyman Özhan, Toprak Koruma Dersleri, Basılmamış Ders Notları, İ.Ü. Orman Fakültesi.

34) National Geographic Dergisi, 1989.

namesi, Mecelle ve daha birçok Ferman, Emirname ve Nizamnameyi sayabiliriz³⁵.

1258 tarihli Arazi Kanunnamesi'nde ülke topraklarının nasıl kullanılacağına dair hükümler yer almaktadır.

Aynı şekilde, 1870 tarihli Orman Nizamnamesi ile ormanların korunmasına ilişkin hükümler getirilmiştir. Ormanların nasıl işletileceği, ormanlara zarar veren hangi fiillerin suç olduğu, özellikle orman yangınlarının söndürülmesi ile ilgili olarak getirilen düzenlemeler dikkati çekmektedir.

Bu yıllarda, yine ormanların korunması ile ilgili daha birçok kanunname, emirname ve ferman çıkarılmıştır.

Ayrıca, Halicin kirlenmesinin önlenmesi için ormanların tahrip edilmemesi ve tırnaklı hayvanların otlamalarının kontrol altına alınması ile ilgili hükümler getirildiğini belirtmek gerekir.

Bunun yanında, Mecelle' de özellikle kullanılması mubah olan şeyler sayılmış ve av hayvanlarının nasıl korunacağı ve avlanma ile ilgili hükümler getirilmiştir. Avlanma ile ilgili temel hükümler geniş bir şekilde Mecelle'de yer almıştır.

1926 tarihli Medeni Kanunumuz, özellikle komşuluk hukuku ve mülkiyet hakkının kullanımını sınırlayan hükümleri ile, komşuları rahatsız edecek koku, duman vb. yayılmasını yasaklamıştır. Aynı şekilde, arı oğulunun mülki edinilmesi ile ilgili ve ormana girerek toplanan mantar, çiçek vb. ile ilgili hükümler içermektedir.

Daha sonra, 1937 yılında 3116 sayılı Orman Kanunu³⁶, 1956 tarihinde yine Orman Kanunu³⁷ çıkarılmıştır.

35) Kutluk, H. 1948. Türkiye Ormancılığı ile İlgili Tarihi Vesikalar, Cilt I. Osmanbey Matbaası, İstanbul. Kutluk, H. 1967. Türkiye Ormancılığı ile İlgili Tarihi Vesikalar, Cilt II. Ongun Kardeşler Matbaası, Ankara.

36) 1937 tarih ve 3116 sayılı Orman Kanunu

37) Kabul tarihi: 31.08.1956, Resmi Gazete No: 8.9.1956 tarih ve 9402 sayılı Resmi Gazete.

Yukarıda da belirtildiği gibi, ülkemizde 1980 öncesi çıkarılan yasaların büyük çoğunluğu yine, bitki ve hayvan türlerinin korunması ile ilgili düzenlemelere yer vererek ABD mevzuatı ile benzerlik göstermektedir.

Aynı şekilde, Amerika Birleşik Devletleri çevre mevzuatının gelişimine paralel olarak, bizde de çevre mevzuatı dağınık bir halde gelişmektedir. Bütün hükümleri içinde toplayan genel bir çevre kanun yerine, ilgili konularda dağınık düzenlemeler getiren tarzda gelişen bir çevre mevzuatı ortaya çıkmaktadır.

Ayrıca, Amerika Birleşik Devletleri'nde, çevre mevzuatının oluşmasında halk tabanından gelen bir baskının olduğunu özellikle belirtmek gerekir. Bir nevi çevresel karar verme sürecine katılım niteliği de taşıyan bu hareketi ülkemiz çevre mevzuatının oluşumunda görmek mümkün olmamıştır. Bizim çevre mevzuatımız daima dış baskı ve tepeden gelen bir düzenleme anlayışı çerçevesinde gelişme göstermiştir.

ABD ve Türkiye'de Çevre Hukukunun Ortaya Çıkışı ve Çevre Mevzuatının Gelişmesi

Çevre hukukunun ortaya çıkmaya başladığı zaman dilimi, büyük kanunlaştırma hareketinin başladığı zaman diliminin 1960'lı yılların sonu ve özellikle 1970'li yılların başıdır. Bu arada, çevre hukukunun ve mevzuatının bu denli yoğun ve hızlı bir ortaya çıkış süreci yaşamasını sağlayan bazı olgulara burada temas etmek gerekir. Burada temel nokta, çevre sorunlarını kamuoyunun gündemine taşıyan olguların bütün çıplaklığıyla ortaya çıkması, çevre sorunlarının nedenlerinin ortadan kaldırılması, mevcut kirleticilerin önlenmesi ve var olan çevre sorunlarının çözümlenmesi ve yan etkilerinin ortadan kaldırılması konusunda toplumsal bir çevre bilincinin ortaya çıkması ve bunun sonucunda politikacılara gerekli önlemleri almaları, yasal düzenlemeleri yapmaları konusunda toplumsal bir baskı oluşturulmasını sağlayan olayların anlaşılmasıdır.

İkinci Dünya savaşından sonra, Amerika Birleşik Dev-

letleri'nde petro-kimya endüstrisinin aşırı büyümesi, kimyasal madde üreten fabrikaların tüm ülkeye dağılmasına, kimyasal atıkların her tarafa yayılmasına neden olmuştur. 1940 ve 1980 yılları arası sentetik kimyasal üretimi yaklaşık 10 milyon tondan 350 milyon tona çıkmıştır³⁸. Kimyasal atıklarla kirlenen alan sayısı 130 bin ile 425 bin arasındadır³⁹. Federal Yeni Bilgi Alma Hakkı Yasası gereğince açıklanan resmi verilere göre, Amerikan endüstrisi 2.7 milyar pound⁴⁰ zehirli kimyasal atıkları atmosfere bırakmaktadır. Bu miktarın 360 milyon poundu kanserojen maddelerdir. Çevre Koruma Kurumuna (Environmental Protection Agency) göre, Amerikan halkının %90'ı önemli ölçüde kimyasal maddeyi vücudunda taşımaktadır. Bunlara arasında, etil fenol, etil benzen, tolüen, dioksin gibi aşırı kanserojen maddeler önde gelmektedir⁴¹.

İkinci dünya savaşının bitiminde, savaş yıllarını unutmak isteyen Amerikan halkının, gelişen ekonomi ile birlikte daha çok rekreasyonel faaliyetlere, doğal hayatı tanımaya yönelik faaliyetlere yöneldiğini görmek mümkündür. Bu tür bir yaşam tarzı değişikliği, halkın ekosistemi ve doğal yaşamı daha yakından tanınmasına ve aynı zamanda çevresel kirlenmeyi ve bozulmayı daha yakından gözlemlemesine yol açmıştır. Böylece, kirlenmenin ve tahribin gerçek boyutlarını kamuoyuna duyurma fırsatı ortaya çıkmış ve çevreye karşı bir duyarlılığın gelişmesine neden olmuştur.

Özellikle, Rachel CARSON'un Silent Spring adlı eseri bu gelişmenin tamamen ateşlenmesini sağlamıştır. CARSON bu eserinde, başta DDT olmak üzere, kimyasal

38) D.L. Davis, & B.H. Magee. 1979. Cancer and industrial chemical production. Science, Issue: 206, pp. 1356-1358.

39) Nicholas Freudenberg, & Carol Steinsapir, 1992, Not in Our Backyards: The Grassroots Environmental Movement, in E. Dunlap Riley, and Angela G. Mertig (eds.), 1992. American Environmentalism: The US Environmental Movement, 1970 - 1990., Taylor & Francis Publishing, pp. 28.

40) 1 pound = 454 gram.

41) EPA istatistikleri, 1989.

maddelerin çevreyi nasıl kirlettiğini, içme suları ve sair yollarla insan vücuduna nasıl girdiğini, özellikle kuşların bu maddeden nasıl zehirlendiğini vurgulamıştır⁴².

Bu dönemde, çevre sorunları artık doğal kaynakların korunması kaygısının çok daha ötesine taşmış ve özellikle kirlilik, kimyasal atıklar, nükleer atıklar vb. gibi çevreyi çok daha geniş çapta tahrip edebilen etmenler artık çevre hukukunun gündemine girmiştir. Bunun sonucunda, çevre sorunlarının çok daha karmaşık kaynaklardan beslendiğini, ve bunun daha çok yeni teknolojiden kaynaklandığını, geç ortaya çıkan, kestirilmesi zor ve karmaşık etkilerinin olduğunu, özellikle insan sağlığını ve refahını ve çevreyi olumsuz etkilediğini görmek mümkündür⁴³. Kirlilik ve rekreasyonel ve estetik değerlerin kayboluşunu da kapsayan bu problemlerin artık yaşam kalitesini ve ekolojik dengenin geleceğini tehdit etmeye başladığı iyice anlaşılmaya başlanmıştır.

Ayrıca, sivil çevreci kuruluşlarının (Sierra Club, Audubon Society, Friends of the Earth gibi) ve lider çevrecilerin halkı yönlendirmesi de halkın bilinçlenmesine ve politikacılar üzerinde baskı kurmasına neden olmuştur. 1970 yılında kutlanmaya başlanan Yeryüzü günü (Earth Day) mitinglerine 20 milyondan fazla kişinin katıldığını belirtmek, çevre bilincinin ve kamuoyu baskısının boyutlarını ortaya koymak bakımından oldukça önemlidir.

Bunun yanında, halkın politika oluşum sürecine katılması, çevre sorunlarının daha iyi anlatılması ve anlaşılmasına yardımcı olmuştur. Buna göre, 1960 yılından sonra, Amerikan yönetim hukukunda yapılan önemli bir değişiklikle, herhangi bir konuda karar alınırken, bu konu ile ilgisi olan herkesin karar almak sürecine katılma hakkı sağlanmıştır. Bu bir bakıma, çevrecilerin mahke-

42) Rachel Carson. 1962. *Silent Spring*. Houghton Mifflin. Boston, USA.

43) R.C. Mitchell. 1989. *From Conservation to environmental movement: The development of the modern environmental lobbies*. In *Government and Environmental Politics*, ed. M.J. Lacey, pp. 81-113. Washington, D.C.: Wilson Center Press.

mede elde ettikleri zafer olarak da nitelendirilmektedir. Buna menfaat temsilciliği (interest representation system) sistemi de denilmektedir. Bu şekilde, çevreci gruplar çevre mevzuatının oluşumunda, yürütülmesinde ve kontrolünde daha aktif rol oynar hale gelerek karar alma ve çevre hukukunun oluşumuna katkı sağlamışlardır. Özellikle çevresel etki değerlendirme raporlarının proje yürütümünde zorunlu hale gelmesi, çevreye zarar veren faaliyetlerin mahkemece durdurulması gibi yollarla çok daha fazla etkili olmuşlardır⁴⁴.

Çevre hukukunun ortaya çıkmasında ve gelişim sürecinin başlamasında mahkemelerin oynadığı rolü de unutmamak gerekir. Mahkemeler öncelikle, mevcut düzenlemelerin yetersiz ve çelişkili yanlarını göstererek hukuk kurallarının çevre korumadaki rolünün daha iyi anlaşılmasına neden olmuştur. Daha sonra ise, getirilen kuralların amacı karşılamaya uygun olup olmadığını yine mahkemeler ortaya koymuştur⁴⁵. Amerikan çevre hukukunun gelişmesinde mahkemelerin oynadığı önemli rollerden birisi ve belki de en önemlisi, Amerikan Anayasasının 5. maddesine getirdikleri yeni bir yorum olmuştur. 5. maddeye göre, bir özel mülk, tam ekonomik değeri ödenmeden kamu kullanımına tahsis edilemez, kamulaştırılmaz veya özel mülk olarak kullanımı sınırlanamaz. Aksi halde, yani özel bir mülkün ekonomik değerini önemli ölçüde düşürecek bir kullanım sınırlaması yapılması "taking" olarak nitelendirilir ve Amerikan Anayasasının 5. maddesine aykırıdır. 1980'li yıllara kadar, Federal Yüksek Mahkeme özel mülklerin serbest kullanımlarının kamu hizmeti amacıyla veya çevre koruma amacıyla sınırlanabileceğini ve bunun için herhangi bir ödeme yapılmasına gerek görmemiştir. Fakat, son yıllarda, mah-

44) Robert Cameron Mitchell, Angela G. Mertig, Riley E. Dunlap, 1992. *Twenty Years of Environmental Mobilization: Trends Among National Environmental Organizations*, in E. Dunlap Riley, and Angela G. Mertig (eds.), 1992. *American Environmentalism: The US Environmental Movement, 1970 - 1990.*, Taylor & Francis Publishing, pp. 11.

45) Turgut, age. 1997, sf. 52 vd.

keme bu yorumundan dönmüş ve, özel mülklerin çevre koruma veya sair kamu hizmetleri amacıyla, kullanımlarının sınırlanmasını "taking" kabul etmiş ve bunun Anayasaya aykırı olduğuna karar vererek ilgili kamu kuruluşlarının, arazinin serbest piyasa değerini ödemeleri gerektiğine karar vermiştir. Bu durumda, tazminat ödemek çok pahalı olduğundan, çevre politikasında bir değişim olmaya başlamış ve koruma irtifakı yoluyla gönüllü kuruluşların çevre korumaya katkılarının sağlanması yoluna gidilmiştir⁴⁶. Dolayısıyla, mahkemelerin yaptığı bir yorum değişikliği çevre hukukunun bir anda değişik bir yönde seyretmesine neden olmuştur.

Yukarıda belirtilen bütün bu gelişmeler, Amerika Birleşik Devletlerinde yeni bir çevre politikası ve buna bağlı olarak çevre hukukunun ve anlayışının ortaya çıkmasına ve bununla ilgili yasal değişikliklerin yapılmasına veya eksik olan konularda yeni yasaların çıkarılmasına yol açmıştır. Neticede, 1970'li yıllarda çok sayıda çevre kanunu çıkarılmış ve çevre hukuku artık oluşmaya başlamıştır.

Çıkarılan kanunlar arasında en önemlileri olarak, Ulusal Çevre Koruma Yasası (National Environmental Protection Act), Temiz Su Yasası (Clean Water Act), Temiz Hava Yasası (Clean Air Act), Tehlikedeki Türlerin Korunması Yasası (Endangered Species Act) gibi kanunları saymak gerekir.

Amerikan çevre hukukunun kapsamında yer alan yasalarla ilgili geniş açıklama aşağıda yapılacağından burada yalnızca önemlilerinin adını vermekle yetinilmiştir.

Türkiye'de ise, çevre hukukunun 80'li yıllarda ortaya çıkmaya başladığını görmek mümkündür. Diğer bir deyişle, ülkemizde topyekün bir çevre hareketi görülmemiştir. Halkın baskısı ve çevre koruma amacıyla örgütlendiği, çevreci liderlerin ortaya çıktığı ve bunun sonucunda aşağıdan yukarıya doğru gelişen bir çevre hareketi ve çevre

46) Wright, J.B. 1994. Designing and applying conservation easements. Journal of American Planning Association, Volume: 60. Güneş, Yusuf. 2004. Koruma İrtifakı Kavramı ve Çevre Korumada Uygulanması, İÜHFM, Sayı: 62, sf. 123 vd.

hukuku yapılanmasını görmek mümkün değildir. Bunun aksine, çevre politikası ve mevzuatının ve dolayısıyla çevre hukukunun gelişiminde, başta dış etkenler olmak üzere, bürokrasinin etken olduğu ve yukarıdan aşağıya doğru bir hareketlenmeyi gerektiren bir yapı gösterdiğini söylemek gerekir. Dolayısıyla, ülkemizde çevre hukukunun gelişiminde, bir anlamda Avrupa devletleri başta olmak üzere, gelişmiş ülkelerden esinlenen bir gelişim seyri görülmektedir. Zaman olarak da, gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan ilkelerin kabul edilmesi belli bir zaman aldığından, çevre hukukunun gelişmesi daima gelişmiş ülkeleri arkadan takip eder bir tarzda olmaktadır.

Şu halde, ülkemizde çevre hukukunun, gelişmiş ülkelerden etkilenecek ve belli bir zaman süreci geriden gelecek gelişimini sürdürme olduğunu vurgulamak gerekir.

Bu tarz bir gelişim aslında, gelişmiş ülkelerde uygulaması ve sonuçları bir anlamda alınan çevre mevzuatı hükümlerinin daha iyi uyarlanmasıyla yardım edebilir. Gelişmiş ülkelerin yaptığı uygulama hatalarını veya eksikliklerini görmek ve aynı yanlışa düşmemek açısından iyi olduğu söylenebilir. Fakat, pratikte maalesef bu böyle olmamış birçok çevre mevzuatı hükmü tamamen diğer ülkelerden kopya edilmiş ve aynı eksiklikler ve çelişkilerin yaşanmasına yol açmıştır⁴⁷.

Bu gelişmeler ışığında, ülkemizde çevre hukukunun gelişmeye başladığı zaman dilimini, çevre kanununun yürürlüğe girdiği, çevre hakkının ilk defa anayasaya girdiği 1980'li yılların başları olarak kabul etmek gerekir.

Bu dönemde, çevre hakkının Anayasada yer alması, çevre sorunlarının ilk olarak kalkınma planlarında yer alması, temel çevre yasasının yine bu dönemde çıkarılmış olması, Türk Çevre Mevzuatının 1980'li yıllarda ortaya çıkmaya başladığını göstermektedir. 1982 Anayasasının 56. maddesi çevre hakkı ile ilgili düzenlemeye yer vermiştir. Buna göre; "herkes dengeli ve sağlıklı bir çevrede yaşama hakkına sahiptir" diyerek bireylere "çevre hakkı"

47) Nükhet Turgut, 1997, age.

nı tanımıştır. Çevrenin geliştirilmesi, çevre sağlığının korunması, ve çevre kirliliğinin giderilmesi devlete ve vatandaşlara bir görev olarak yüklenmiştir. Ayrıca, 3. beş yıllık kalkınma planında ilk olarak, "çevre sorunları" başlığı altında bir düzenlemeye yer verilmiştir. Yine bu dönemde, ilk ve en temel çerçeve kanun olan Çevre Kanunu çıkarılmıştır. Birçok bakımdan eksik ve yetersiz olsa da yine de temel bir altlık olması bakımından önemlidir. Ayrıca, Milli Parklar Kanunu gibi biyoçeşitliliğe ve türlerin korunmasına hizmet eden bir kanun da yine bu dönemde çıkarılmıştır.

Türk çevre mevzuatının gelişimi, Amerika Birleşik Devletleri çevre mevzuatının aksine olarak, dış etkiler ve tepeden öngörülen bir hareketin neticesi olarak ortaya çıkmaya başladığını yukarıda belirtmiştik. Hatta Hava Kalitesini Koruma Yönetmeliği gibi çevre mevzuatında yer alan bazı düzenlemeler tamamen başka ülke mevzuatlarından çeviri yapılarak alınmıştır. Hatta, halen devam etmekte olan Avrupa Birliği genişleme sürecinde, kabul edilen kriterler ve taahhütler çerçevesinde çevre mevzuatının güncelleştirilmesi ve bunun sırf Avrupa Birliğine girme yolundaki çabalar çerçevesinde yapıldığını belirtmek gerekir.

9 Ağustos 1983 tarih ve 2872 sayılı Çevre Kanunu, doğal kaynakların kullanılması ve korunması ile su, toprak ve hava kirlenmesinin önlenmesi, bitki ve hayvan varlığı ile doğal zenginliklerin korunmasını amaçlamaktadır. Ayrıca, yapılacak düzenlemelerin ülkenin ekonomik ve sosyal kalkınma hedefleri ile de uyum sağlamasını esas alarak insan merkezli bir yaklaşım sergilemektedir. Kanununun 9. maddesinin 2. fıkrası, ekolojik sistemin bozulmasını, hayvan ve bitki türlerinin nesillerinin tehlikeye düşürülmesi, ve doğal zenginliklerin bütünlüklerinin tahribini yasaklamaktadır. 3. fıkra ise, ülke ve dünya ölçüğünde ekolojik önemi olan çevre kirlenmeleri ve bozulmalarına duyarlı alanların korunmasını amaçlamaktadır. Çevresel etki değerlendirme raporu hazırlanması zorunluluğu da ilk olarak yine bu kanun ile kabul edilmiştir.

“Çevre Yasası, çevre korumayla ilgili birçok düzenlemeyi yönetmeliklere bırakan tavrıyla “çerçeve yasa” niteliğindedir. Birçok konudaki düzenlemenin yönetmeliklerle yapılmasını öngörmektedir⁴⁸.”

Çevre Kanununa yapılabilecek ilk eleştiri, yasanın çevreye zarar veren eylemleri önleyici ve çevreyi geliştirici eylemlere ağırlık vermek yerine, zarar görmüş bir çevreyi eski haline getirme amacını veren fiillere ağırlık vermiş olmasıdır. Önleyici yapılanmanın etkin bir şekilde uygulanmasını sağlayacak denetim mekanizmasına sahip değildir⁴⁹.

Yasanın eleştirilmesi gereken noktalardan biri de, birçok noktada yetkiyi merkezi yönetimi vermesidir. Benzer bir anlayışı Amerika Birleşik Devletleri çevre mevzuatında da görmek mümkündür. Orada da esas sorumluluk Federal Hükümete ve Federal kurumlara verilmiş olup, sınırlı konularda, özellikle özel arazilerin kullanımlarının sınırlandırılması gibi konularda, Eyalet Hükümetlerine ve yerel yönetimlere yetki verilmiştir.

Merkezi yönetimin, sorunları iyi bilemediği ve hızlı hareket edemediği bir gerçekse de, yerel yönetimlerin maruz kaldığı baskıyı hissetmeyecekleri de bir gerçektir. Ayrıca, iyi bir uzman kadrosu eğitmeleri ve yerel ofisler kurarak mevcut eksikliklerini gidermeleri de mümkündür. Fakat, geleneksel olarak bazı konular, avlanma gibi, yerel yönetimlere bırakıldığından daha iyi sonuç almak mümkündür.

Şu halde her ikisinin de avantaj ve dezavantajlarının olduğunu belirtmek gerekir.

Değerlendirme

Amerika Birleşik Devletleri çevre mevzuatının, 1960'lı yılların sonu ile 1970'li yıllarda ortaya çıkmaya başladığı

48) Ruşen Keleş, Can Hamamcı. 1998. Çevrebilim, İmge Kitabevi, Ankara. s. 36 vd.

49) Hüseyin Pazarcı, 1987. Çevre Sorunları Konusunda Uluslararası Antlaşmalar ve Türkiye, Çevre Kanununun Uygulanması, TÇSV Yayını, Ankara, s. 18 vd.

ğını, daha çok halkın baskısı sonucunda oluşan bir çevrecilik akımı neticesinde en temel yasaların çıkarıldığını görmek mümkündür. Ayrıca, çevre mevzuatı dağınık bir halde yer almakta, bütün düzenlemeleri içeren bir temel yasa mevcut değildir.

Ülkemizde ise, çevre mevzuatı gelişim olarak dış etki ve tepeden gelen bir hareketin sonucu olarak gelişmeye başlamıştır. Halkın baskısı hemen hiç olmamıştır denebilir. Ayrıca, mahkemelerin de, dava hakkı dışında, çevre hukukunun gelişimine pek katkıda buldukları söylenemez. Esasında bu konuda mevzuatta yeterli düzenlemenin olmadığını, bizim hukuk sistemimizin ABD hukuk sisteminin aksine yoruma pek fazla yer vermediğini ve mahkemeye hukuk yapma yetkisi vermediğinden yargısal erkin çevre hukukunun gelişiminde pek fazla etkisi olmamıştır denebilir. Fakat, Bergama davasında görüldüğü gibi, ilk defa olarak vatandaşlara dava açma hakkının tanınması yargının çevre hukukunun gelişmesine en önemli katkısı olmuştur.

Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye'de Çevre Mevzuatının Kapsamı

Çevre hukukunun dinamik oluşu, onun gelişim sürecinin başlangıcının ortaya konulmasına imkan tanımakta ve fakat, gelişimini tamamlamasına fırsat vermemektedir. Diğer bir deyişle, çevre hukukunun başlangıcını ortaya koymak mümkünse de, onun tamam olduğunu veya gelişimini tamamladığını ileri sürmek doğru değildir. Zira, daima gelişme halinde olan çevre hukukuna, ortaya çıkan yeni çevresel sorunlara bağlı olarak her defasında yeni bir kavram eklenmekte, ve devamında da çevre mevzuatına yeni bir yasa, yönetmelik vb. katılmış olmaktadır. Bu şekilde, çevre mevzuatı dinamik bir yapı kazanarak, daima kapsamı artan bir eğilim göstermektedir.

Diğer yandan, çevre mevzuatının kapsamı, ne tür sorunların çevre sorunu olarak algılandığına bağlı olarak da değişiklik göstermektedir. Örneğin, klonlama yoluyla özellikle insan ve hayvan türlerinin çoğaltılmasının kont-

rol altına alınması ve bu konu ile ilgilenen biyoteknolojik gelişmeler, Amerika Birleşik Devletleri çevre mevzuatının bir parçası sayılmasına rağmen, ülkemizde bu konuda henüz bir yasal düzenleme yer almadığı gibi teorik olarak da çevre hukuku doktrininde tartışması yapılmış değildir. Sadece tıp bilimi açısından tartışması yapılmaktadır denebilir. Bunun gibi, yer altı depolama tankları konusunda, kapalı mekanlardaki hava kalitesi (sigara dumanı hariç) konusunda çevre mevzuatımızda herhangi bir düzenleme olmadığı gibi, bu konular çevre hukukunun bir parçası olarak dahi henüz algılanmamaktadır.

Şu halde, ABD'de bu tür problemlerin dahi çevre korumanın bir parçası olarak görüldüğünü ve bu nedenle haklarında çıkarılan kanunların çevre mevzuatının bir parçası olarak kabul edilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Bizim çevre mevzuatımızda bu şekilde bir düzenleme henüz yer almamaktadır.

Bunun yanında, çevre hukukunun kapsamı konu itibariyle de ülkeden ülkeye de değişiklik gösterebilmektedir. Diğer bir deyişle, insan sağlığını tehdit eden, çevreye zarar veren bazı olaylar, bazı ülkelerde çevre mevzuatının bir parçası sayılmakta ve bu olaya bir çevre sorunu olarak bakılabilmekte iken, Türkiye gibi bazı ülkelerde aynı sorun başka bir hukuk dalının kapsamında kabul edilebilmektedir. Temelde aynı olumsuzluğu düzenleyen her iki mevzuat, farklı hukuk dalları içinde değerlendirilebilmektedir. Örneğin, işyerinin hava ve sair şartları açısından hijyenik olmasını düzenleyen yasa⁵⁰ hükümleri Amerika Birleşik Devletleri'nde çevre mevzuatının bir parçası olarak değerlendirilmektedir. Bizim ülkemizde ise, işyerinin sağlık ve güvenliği ile ilgili sorunlar tamamen iş ve sosyal güvenlik mevzuatı içinde değerlendirilmektedir. Bu konuda çıkarılan, işyeri tüzüğü de çevre mevzuatı içinde değerlendirilmemektedir.

Çevre Mevzuatının Kapsamı

Yukarıda da belirtildiği gibi, ABD'de çevre mevzuatının

50) Occupational Safety and Health Act.

kapsamı oldukça geniş olup günümüzde ortaya çıkan ve potansiyel bir çok çevre sorunu ve çözüm yolu ile çevre korunması için önemli olan birçok kavram çevre mevzuatının kapsamında değerlendirilmektedir⁵¹. Gelişen teknolojik yenilikler ve bilimsel gelişmelere bağlı olarak zaman içinde yeni kavramların da çevre mevzuatı içinde yer alacağı ve haklarında yasal düzenlemeler yapılacağı muhakkaktır.

ABD' de çevre mevzuatının kapsamına;

- 1- Çevresel Bilgi (Environmental Information)⁵²,
- 2- Halk Katılımı (Public Participation)⁵³,
- 3- Çevresel Etki Değerlendirilmesi (Environmental Impact Assessment)⁵⁴,
- 4- Atmosferin Korunması (Protection of the Atmosphere)⁵⁵,
- 5- Su Kaynaklarının Korunması ve Yönetimi (Protection and Management of Water Resources)⁵⁶,

51) Commission for Environmental Cooperation. 1995. Summary of Environmental Law in North America

52) Çevresel bilgi özellikle şu yasalardaki hükümlerde yer almaktadır. Acil Durum Planlama ve Toplumun Bilme Hakkı Yasası (Emergency Planning and Community Right-to-Know Act), Bilgi Alma Özgürlüğü Yasası (Freedom of Information Act), Güneş Işığında Hükümet Yasası (Government in the Sunshine Act), Zehirli Maddeler Kontrol Yasası (Toxic Substances Control Act)

53) Bu husustaki detaylı düzenlemeler aşağıdaki çevre yasalarında yer almaktadır;

İdari Usul Kanunu (Administrative Procedure Act), Temiz Hava Yasası (Clean Air Act), Temiz Su Yasası (Clean Water Act), Kapsamlı Çevresel Tepki, Tazmin ve Sorumluluk Yasası (Comprehensive Environmental Response, Compensation, and Liability Act), Güvenli İçme Suyu Yasası (Safe Drinking Water Act), Katı Atık Depolama Yasası (Solid Waste Disposal Act), Zehirli Maddeler Kontrol Yasası (Toxic Substances Control Act)

54) Çevresel etki değerlendirmesi raporu hakkında gerekli düzenlemeler Ulusal Çevre Politikası Yasası (National Environmental Policy Act of 1969)'nda yer almaktadır.

55) Havanın korunması ile ilgili temel hükümler esas itibariyle Temiz Hava Yasası (Clean Air Act)'nda yer almaktadır.

56) Su kaynaklarının korunması ile ilgili temel hükümler; Kıyı Bölgelerinin Yönetilmesi Yasası (Coastal Zone Management Act),

- 6- Okyanusların ve Kıyusal Alanların Korunması (Protection of the Oceans and Coastal Areas)⁵⁷,
- 7- Kimyasal Maddeler ve Ürünler (Chemical Substances and Products)⁵⁸,
- 8- Atıkların Yönetimi (Waste Management)⁴⁹,
- 9- Çevresel Kirlilik (Responding to Environmental Contamination)⁶⁰,

Temiz Su Yasası (Clean Water Act) ve Güvenli İçme Suyu Yasası (Safe Drinking Water Act)'nda yer almaktadır.

- 57) Kıyı Zonu Yönetimi Yasası (Coastal Zone Management Act of 1972), Kıyı Perde Kaynakları Yasası (Coastal Barrier Resources Act), Kıyı Sulak Alanları Yasası (Estuarine Areas Act of 1968), Deniz Koruma, Araştırma ve Koruma alanları Yasası (Marine Protection, Research and Sanctuaries Act of 1972), Magnuson Balıkçılık Koruma ve Yönetimi Yasası (Magnuson Fishery Conservation and Management Act), Gemilerden Kaynaklanan Kirliliği Önleme Yasası (Act to Prevent Pollution from Ships), Sahil Koruma Yasası (Shore Protection Act of 1988)
- 58) Bunlar,
Federal Gıda, İlaç ve Kozmetik Yasası (Federal Food, Drug and Cosmetic Act), Federal Haşerat, Mantar ve Kemiriciler Yasası (Federal Insecticide, Fungicide and Rodenticide Act of 1947), Federal Mesleki Güvenlik ve Sağlık Yasası (Federal Occupational Safety and Health Act), Zehirli Maddeler Kontrol Yasası (Toxic Substances Control Act), Tüketici Ürünleri Güvenliği Yasası (Consumer Product Safety Act)
- 59) Atom Enerjisi Yasası (Atomic Energy Act of 1954), Temiz Hava Yasası (Clean Air Act), Kapsamlı Çevresel Tepki, Tazmin ve Sorumluluk Yasası (Comprehensive Environmental Response, Compensation, and Liability Act), Düşük Seviye Radyoaktif Atık Politikası Yasası (Low-Level Radioactive Waste Policy Act of 1980), Deniz Koruma, Araştırma ve Koruma Alanları (Marine Protection, Research and Sanctuaries Act of 1972), Nükleer Atık Politikası Yasası (Nuclear Waste Policy Act of 1982), Kirlilikten Korunma Yasası (Pollution Prevention Act of 1990), Güvenli İçme Suyu Yasası (Safe Drinking Water Act), Kıyı Koruma Yasası (Shore Protection Act of 1988), Katı Atık Saklama Yasası (Solid Waste Disposal Act), Uranyum İmalathane Atıkları Radyasyon Kontrol Yasası (Uranium Mill Tailings Radiation Control Act)
- 60) Temiz Hava Yasası (Clean Air Act) , Temiz Su Yasası (Clean Water Act), Kapsamlı Çevresel Tepki, Tazmin, ve Sorumluluk Yasası (Comprehensive Environmental Response, Compensation, and Liability Act), Petrol Kirliliği Kontrol Yasası (Oil Pollution Control Act of 1990), Katı Atık Depolama Yasası (Solid Waste Disposal

- 10- Çevresel Acil Durum (Environmental Emergencies)⁶¹,
- 11- Özel Arazi Kullanımı ve Yönetimi (Private Land Use Planning and Management)⁶²,
- 12- Kamu Arazilerinin Çevresel Yönetimi (Environmental Management of Public Lands)⁶³,
- 13- Biyolojik Çeşitlilik ve Yaban Hayatı Koruması

Act), Vergi Mükellefi Yükü Azaltma Yasası (The Taxpayer Relief Act of 1997)

61) Bu konudaki detaylı düzenlemeler aşağıdaki çevre yasalarında yer almaktadır.

Temiz Hava Yasası (Clean Air Act), Temiz Su Yasası (Clean Water Act), Kapsamlı Çevresel Tepki, Tazmin, ve Sorumluluk Yasası (Comprehensive Environmental Response, Compensation, and Liability Act), Acil Durum Planlama ve Toplumun Bilgi Edinme Hakkı Yasası (Emergency Planning and Community Right-to-Know Act)

Federal Mesleki Güvenlik ve Sağlık Yasası (Federal Occupational Safety and Health Act), Zararlı Maddeler Taşıma Yetkisi Yasası (Hazardous Materials Transportation Authorization Act), Katı Atık Depolama Yasası (Solid Waste Disposal Act), Zehirli Maddeler Kontrol Yasası (Toxic Substances Control Act)

62) Bu konudaki mevzuatı belirtmek gerekirse, Kıyı Bölgesi Yönetimi Yasası (Coastal Zone Management Act), Tehlikedeki Türler Yasası (Endangered Species Act of 1973) ve Genel Parselasyon Yasası (General Allotment (Dawes) Act of 1887)'ni belirtmek gerekir.

63) Kamu arazilerinin yönetimi çevresel yönetimi ile ilgili yasalar aşağıda sıralanmıştır. Alaska Ulusal Çıkar Alanları Koruma Yasası (Alaska National Interest Lands Conservation Act of 1980), Antikalar Yasası (Antiquities Act of 1906), Arkeolojik Kaynaklar Koruma Yasası (Archaeological Resources Protection Act), İmtiyazlar Politikası Yasası (Concessions Policy Act of 1970), Federal Arazi Politikası ve Yönetimi Kanunu (Federal Land Policy and Management Act of 1976), Tarihi Yerler, Binalar ve Antikalar Yasası (Historic Sites, Buildings and Antiquities Act of 1935), Parklarda Madenceilik Kanunu (Mining in Parks Act of 1976), Çok Yönlü Kullanım ve Süreklilik Yasası (Multiple Use Sustained Yield Act), Ulusal Tarihi Değerleri Koruma Yasası (National Historic Preservation Act of 1966), Yerli Amerikalılar Mezarları Koruma Yasası (Native American Graves Protection Act), Kamu Otlakları Geliştirme Kanunu (The Public Rangelands Improvement Act of 1978), Taylor Otlatma Yasası (Taylor Grazing Act of 1934), Yabanıllık Yasası (Wilderness Act of 1964)

(Conservation of Biological Diversity and Wildlife)⁶⁴,

14- Madencilik (Mining)⁶⁵,

15- Tarım (Agriculture)⁶⁶,

-
- 64) Yaban Hayatı ve Biyo çeşitlilikle ilgili daha detaylı hükümler aşağıdaki yasalarda yer almaktadır;
 Alaska Ulusal İlgi Alanlarını Koruma Kanunu (Alaska National Interest Lands Conservation Act of 1980), Amerikan Kartalı Koruma Yasası (Bald Eagle Protection Act of 1936), Tehlikedeki Türler Yasası (Endangered Species Act of 1973), Balık ve Yaban Hayatı Koruma Yasası (Fish and Wildlife Conservation Act of 1980)
 Balık ve Yaban Hayatı Koordinasyon Yasası (Fish and Wildlife Coordination Act)
 Balıkçılık Yasası (Fisheries Act of 1995)
 Lacey Yasası (Lacey Act of 1900)
 Arazi ve Su Koruma Fonu Yasası (Land and Water Conservation Fund Act of 1965)
 Magnuson Balıkçılık Koruma ve Yönetimi Yasası (Magnuson Fishery Conservation and Management Act)
 Deniz Memelileri Koruma Yasası (Marine Mammal Protection Act of 1972)
 Göçmen Kuşlar Muahede Yasası (Migratory Bird Treaty Act)
 Ulusal Yaban Hayatı Alanları Sistemi Yönetimi Yasası (National Wildlife Refuge System Administration Act of 1966), Sulak Alanlar Yasası (Wetlands Act of 1986), Vahşi Serbest Dolaşan Atlar ve Eşekler Kanunu (Wild Free-Roaming Horses and Burros Act), Yaban Hayatı Restorasyonu Yasası (Wildlife Restoration Act)
- 65) Madencilikle ilgili çevre mevzuatı hükümleri ise şu yasalarda yer almaktadır;
 Antrasit Madeni Su Kontrolü Yasası (Anthracite Mine Water Control Act)
 Genel Madencilik Yasası (General Mining Act of 1872)
 Madde Elden Çıkarma Yasası (Materials Disposal Act of 1947)
 Mineral Alanları Kiralama Kanunu (Mineral Lands Leasing Act of 1920)
 Parklarda Madencilik Yasası (Mining in Parks Act of 1976)
 Yüzey Madencilik Kontrol ve İslah Yasası (Surface Mining Control and Reclamation Act of 1977)
 Yüzey Kaynakları Yasası (Surface Resources Act of 1955)
 Uranyum Değirmenleri Atıkları Radyasyonu Kontrol Yasası (Uranium Mill Tailings Radiation Control Act)
- 66) Tarım ile ilgili hükümler aşağıdaki kanunlarda yer almaktadır.
 Temiz Su Yasası (Clean Water Act),
 Tarım Alanları Koruma Politikası Yasası (Farmland Protection Policy Act of 1981),

- 16- Ormanlar ve Orman Yönetimi (Forests and Forest Management)⁶⁷,
- 17- Enerji (Energy)⁶⁸,

Federal Böcek, Mantar ve Kemiriciler Yasası (Federal Insecticide, Fungicide and Rodenticide Act of 1947) 1972 tarihli Federal Çevresel Böcek İlaçları (Pestisitler) Kontrol Yasası (Federal Environmental Pesticide Control Act of 1972) ve 1996 tarihli Gıda Kalitesini Sağlama Yasası (Food Quality Assurance Act of 1996) ile revize edilmiştir.,

Federal Bitki Zararlıları Yasası (Federal Plant Pest Act), Federal Zararlı Otlar Yasası (Federal Noxious Weed Act), Gıda, Tarım, Koruma ve Ticaret Yasası (Food, Agriculture, Conservation and Trade Act of 1990), Gıda Güvenliği Yasası (Food Security Act of 1985), Bitki Karantina Yasası (Plant Quarantine Act), Toprak ve Su Koruma Yasası (Soil and Water Conservation Act of 1977), Toprak Koruma ve İç Dağıtım Yasası (Soil Conservation and Domestic Allotment Act of 1936), Virüs - Serom Toksin Yasası (Virus-Serum Toxin Act),

Yabani ve Manzara Nehirleri Yasası (Wild and Scenic Rivers Act),

- 67) Ormanlarla ilgili hükümlerin yer aldığı yasalar şunlardır; Kuruluş ve Yönetim Yasası (1987 Organic Administration Act), Kooperatif Ormancılığı Yardım Yasası (Cooperative Forestry Assistance Act of 1978), Orman ve Mera Yenilenebilir Kaynaklar Planlama Yasası (Forest and Rangeland Renewable Resources Planning Act of 1974), Çok Yönlü Yararlanma ve Sürekli Hasıla Yasası (Multiple Use Sustained Yield Act), Yenilenebilir Kaynaklar Yardım Yasası (Renewable Resources Extension Act of 1978), Odun Atıkları Kullanım Yasası (Wood Residue Utilization Act of 1980),
- 68) Enerji ile ilgili çevre hukuku mevzuatını aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür;
- Alaska Ulusal Menfaat Alanları Koruma Yasası (Alaska National Interest Lands Conservation Act of 1980)
- Atom Enerjisi Yasası (Atomic Energy Act of 1954), Temiz Hava Yasası (Clean Air Act), Temiz Su Yasası (Clean Water Act), Kapsamlı Çevresel Tepki, Tazmine ve Sorumluluk Yasası (Comprehensive Environmental Response, Compensation, and Liability Act), Enerji Politikası ve Koruma Yasası (Energy Policy and Conservation Act of 1975), Enerji Sağlama ve Çevresel Uyum Yasası (Energy Supply and Environmental Coordination Act of 1974), Federal Nükleer Olmayan Enerji Araştırma ve Geliştirme Yasası (Federal Nonnuclear Energy Research and Development Act), Federal Elektrik Yasası (Federal Power Act), Balık ve Yaban Hayatı Koordinasyon Yasası (Fish and Wildlife Coordination Act), Jeotermal Enerji Yasası (Geothermal Energy Act of 1980), Jeo-

18- Taşıma (Transportation)⁶⁹,

19- Askeri ve Federal Tesisler (Military or Federal Facilities)⁷⁰,

termal Enerji Araştırma Geliştirme ve Gösteri Yasası (Geothermal Energy Research Development and Demonstration Act of 1974), Jeotermal Buhar Yasası (Geothermal Steam Act of 1970), Hoover Elektrik Santrali Yasası (Hoover Power Plant Act of 1984), Düşük Seviye Radyoaktif Atıklar Politikası Yasası (Low-Level Radioactive Waste Policy Act of 1980), Deniz Koruma, Araştırma ve Koruma Alanları Yasası (Marine Protection, Research and Sanctuaries Act of 1972), Mineral Alanlar Kiralama Yasası (Mineral Lands Leasing Act of 1920), Ulusal Enerji Koruma Politikası Yasası (National Energy Conservation Policy Act of 1978), Nükleer Atıklar Politikası Yasası (Nuclear Waste Policy Act of 1982), Dış Karasal Kıta Sahaneliği Yasası (Outer Continental Shelf Lands Act), Pasifik Kuzey Batı Elektrik Enerji Planlama ve Koruma Yasası (Pacific Northwest Electric Power Planning and Conservation Act), Enerji Santralleri ve Endüstriyel Yakıt Kullanım Yasası (Powerplant and Industrial Fuel Use Act of 1978), Kamu Kullanımı Düzenleme Politikası Yasası (Public Utilities Regulatory Policies Act of 1978), Eyalet Enerji Etkinliğini Geliştirme Yasası (State Energy Efficiency Improvement Act of 1990), Su Altı Alanlar Yasası (Submerged Lands Act), Yüzey Madencilik Kontrol ve Islah Yasası (Surface Mining Control and Reclamation Act of 1977), Uranyum Değirmenleri Atıkları Radyasyon Kontrolü Yasası (Uranium Mill Tailings Radiation Control Act).

69) Taşımacılıkla ilgili çevre mevzuatı temelde şu yasalarda yer almaktadır;

Gemilerden Kaynaklanan Kirliliği Koruma Yasası (Act to Prevent Pollution from Ships), Enerji Vergisi Kanunu (Energy Tax Act of 1978), Organotin Kötü Kokulu Boyaların Kontrolü Yasası (Organotin Antifouling Paint Control Act of 1988), Kıyı Koruma Kanunu (Shore Protection Act of 1988), Katı Atıkların Giderilmesi Kanunu, Kaynak Koruma ve Tedavi Yasası (Solid Waste Disposal Act, as amended by the Resource Conservation and Recovery Act of 1976), Birleşik Devletler Kamu Araçları Tıbbi Atıklar Depolanması Yasası (U.S. Public Vessel Medical Waste Anti-Dumping Act of 1988)

70) Askeri alanlar ve diğer kamu kurumları ile ilgili çevre koruma hükümleri şu yasalarda yer almaktadır;

Temiz Hava Yasası (Clean Air Act), Temiz Su Yasası (Clean Water Act), Kapsamlı Çevresel Tepki ve Tazmin ve Sorumluluk Yasası (Comprehensive Environmental Response, Compensation, and Liability Act), Federal Tesisler Uyum Yasası (Federal Facility Compliance Act of 1992)

- 20- Biyoteknoloji⁷¹,
- 21- Gürültü ve Titreşim (Noise and Vibration)⁷²,
- 22- Kapalı Mekan Hava Kirliliği (Indoor Air Pollution)⁷³,
- 23- Mesleki Sağlık ve Güvenlik (Occupational Health and Safety)⁷⁴,
- 24- Yeraltı Depolama Tankları (Underground Storage Tanks)⁷⁵,
- 25- Yabancı Türlerin Ülkeye Girmesi (Introduction of Foreign Species)⁷⁶

gibi konular yer almaktadır.

Görüldüğü gibi, çevre sorunlarına neden olan etmenler arttıkça ve daha önceleri çevre sorunu olarak kabul edilmeyen birçok olay artık çevre sorunu olarak algılanmaya başlanınca, çevre mevzuatının da kapsamı genişlemiştir. Zaman içinde, bu sürecin devam edeceği muhakkaktır.

Solid Waste Disposal Act, as amended by the Resource Conservation and Recovery Act of 1976

- 71) 1996 tarihli Gıda Kalitesini Sağlama Yasası ile değişik Federal Gıda, İlaç ve Kozmetik Yasası Federal Food, Drug and Cosmetic Act), Federal Böcek, Mantar ve Kemiriciler Yasası (Federal Insecticide, Fungicide and Rodenticide Act of 1947), Federal Zararlı Otlar Yasası (Federal Noxious Weed Act), Federal Bitki Böcek İlaçları Yasası (Federal Plant Pest Act), Bitki Karantina Yasası (Plant Quarantine Act), Zehirli Maddeler Kontrol Yasası (Toxic Substance Control Act), Virüs - Serom Toksin Yasası (Virus-Serum Toxin Act).
- 72) Temiz Hava Yasası (Clean Air Act), Gürültü Kontrol Yasası (Noise Control Act of 1972)
- 73) Zehirli Maddeleri Kontrol Yasası (Toxic Substance Control Act)
- 74) Temiz Hava Yasası (Clean Air Act), Federal Böcek, Mantar ve Kemiriciler Yasası (Federal Insecticide, Fungicide and Rodenticide Act of 1947), Federal Mesleki Güvenlik ve Sağlık Yasası (Federal Occupational Safety and Health Act), Zehirli Maddeler Kontrol Yasası (Toxic Substance Control Act).
- 75) Katı Atıklar Kullanım Yasası (Solid Waste Disposal Act)
- 76) Yabancı Menşeli Su Kökenli Zararlılar Koruma ve Kontrol Yasası (Nonindigenous Aquatic Nuisance Prevention and Control Act of 1990)

Herbir konunun detaylı olarak açıklanması ve yasal düzenlemelerin tanıtılması bu makalenin kapsamını aşacağı için burada yalnızca her bir konunun ülkemiz çevre mevzuatında değerlendirilip değerlendirilmediğine ve çevre mevzuatındaki durumuna değinilecektir.

Türkiye'de ise, çevre mevzuatının kapsamı Amerika Birleşik Devletleri'nde olduğu kadar geniş değildir. Birçok çevre sorunu kaynağı henüz sorun olarak görülmemekte veya yasal düzenleme gerektirecek derecede önem kazanmamıştır. Örneğin, insan ve hayvan klonlanması konusunda çevre mevzuatımızda herhangi bir düzenleme yer almamaktadır.

Bizim çevre mevzuatımızın kapsamına hangi çevre sorunu kaynaklarının, çözüm yollarının ve diğer kavramların girdiğini sıralamak gerekirse;

- 1- Çevresel Konularda Bilgi Alma⁷⁷,
- 2- Çevresel Karar Alma Sürecine Halk Katılımı⁷⁸,
- 3- Çevresel Etki Değerlendirilmesi⁷⁹,
- 4- Atmosferin Korunması⁸⁰,
- 5- Su Kaynaklarının Korunması ve Yönetimi⁸¹,

77) 1982 Anayasası md. 74 düzenlenen dilekçe hakkı kapsamında çıkarılan 3071 sayılı kanunla düzenlenmiştir.

78) Çevresel karar alma sürecine halk katılımı Türk çevre mevzuatında açık olarak düzenlenmemiştir. Ancak, uygulamada, çevre sorunlarına ilgi duyan sivil kuruluşların veya halkın karar alma sürecine katılması söz konusudur.

79) Çevre Kanununun 10. maddesi ve Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği

80) Hava Kirliliğini Kontrol Yönetmeliği, Hava Kalitesinin Korunması Yönetmeliği, Ozon Tabakasını İncelten Maddelerin İthaline İlişkin Tebliğ ile düzenlenmiştir. Ancak, uzay boşluğu ve ay ve diğer gezegenlerle ilgili herhangi bir doğrudan doğruya bağlantımız olmadığı için bunlar hakkında herhangi bir çevre mevzuatı hükmü yer almamaktadır.

81) Sular Hakkında Kanun, Limanlar Kanunu, Umumi Hıfzısıhha Kanunu, Bataklıkların Kurutulması ve Bundan Elde Edilecek Topraklar Hakkında Kanun, Yer altı Suları Hakkında Kanun, Su Ürünleri Kanunu, İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun, Sulama

- 6- Okyanusların ve Kıyısız Alanların Korunması⁸²,
- 7- Kimyasal Maddeler ve Ürünler⁸³,
- 8- Atıkların Yönetimi⁸⁴,
- 9- Özel Arazilerin Kullanımı ve Yönetimi⁸⁵,
- 10- Kamu Arazilerinin Çevresel Yönetimi⁸⁶,
- 11- Biyolojik Çeşitlilik ve Yaban Hayatı Koruması⁸⁷,

Alanlarında Arazi Düzenlenmesine Dair Tarım Reformu Kanunu, Yer altı Suları Tüzüğü, Su Ürünleri Tüzüğü, Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği, Medeni Kanun ve Medeni Kanunun sularla ilgili hükümleri bu konuyu düzenlemiştir.

- 82) Ülkemiz, okyanusa kıyısı olan bir ülke olmadığından, doğal olarak, okyanuslarla ilgili herhangi bir mevzuat hükmü yer almamaktadır. Buna karşın, Kıyıların korunması Sahil Güvenlik Komutanlığı Kanunu, Kıyı Kanunu, Kıyı Kanunu'nun Uygulanmasına Dair Yönetmelik ile sağlanmaktadır.
- 83) Zirai Mücadele ve Zirai Karantina Kanunu ve Tehlikeli Atıklar Yönetmeliği ile düzenlenmiştir.
- 84) Katı Atıkların Kontrolü Yönetmeliği, Tıbbi Atıkların Kontrolü Yönetmeliği, Tehlikeli Atıkların Kontrolü Yönetmeliği ile getirilen hükümlerle koruma sağlanmaktadır.
- 85) Özel arazilerin kullanılması çevre hukukunun önemli bir unsuru olmasına rağmen, tamamen arazi kullanımı hakkında bir kanun mevzuatımızda yer almamaktadır. Bunun yerine, Medeni Kanunun özel mülkiyete ve bunların kullanımı ile ilgili hükümleri bu konudaki en temel kanundur. Ayrıca, 6831 sayılı Orman Kanununda, eğer özel mülk orman ise, çeşitli sınırlayıcı hükümler yer almaktadır. Diğer yandan, 1982 Anayasasında da mülkiyet hakkı ve bunların nasıl kullanılacağına dair temel hükümler mevcuttur.
- 86) Ülkemizde kamu arazileri büyük çoğunlukla, tarım, orman ve mera alanları olarak ayrılmıştır. Toplam ülke topraklarının yaklaşık % 60'ını oluşturan bu alanlar, nitelikleri gereği ilgili kanunlarla korunmaktadır. Orman alanları hakkında 6831 sayılı Orman Kanunu, Meralar hakkında Mera Kanunu hükümleri yürürlükte. Ancak, tarım alanları hakkında herhangi bir tarım kanunu vb. mevcut değildir.
- 87) Biyoçeşitlilik Türk çevre mevzuatında, 6831 sayılı Orman Kanunu, Kara Avcılığı Kanunu, Milli Parklar Kanunu, Milli Ağaçlandırma ve Erozyon Kontrolü Seferberlik Kanunu, Zirai Karantina Kanunu ve Bitkisel ve Hayvansal Ürünlerin Ekolojik Metodlarla Üretilmesine Dair Yönetmelikte yer alan hükümlerle düzenlenmiştir. Yaban hayatı ise, ancak avlanma ile ilgili hükümlerle sınırlı olarak Kara Avcılığı Kanunu ile düzenlenmiştir.

- 12- Madencilik⁸⁸,
- 13- Tarım⁸⁹,
- 14- Ormanlar ve Orman Yönetimi⁹⁰,
- 15- Gürültü ve Titreşim⁹¹,
- 16- Enerji⁹²,
- 17- Yabancı Türlerin Ülkeye Girmesi⁹³

Buna karşın, birçok kavram çevre açısından önemli olmasına ve kontrol altına alınması gerekmesine rağmen, ülkemizde henüz çevre mevzuatı içinde değerlendirilmemektedir. Örneğin, iş güvenliği ve işyeri sağlığı, çalışma koşulları Amerika Birleşik Devletleri çevre mevzuatının önemli bir parçası sayılmasına ve gerekli düzenlemeler buna göre yapılmış olmasına rağmen, ülkemizde sosyal güvenlik hukuku ve iş hukukunun bir parçası sayılmakta ve mevzuatta yer alan düzenlemeler de buna göre yapılmaktadır. Oysa, özellikle işyeri havası, kimyasal maddelerin kullanımı açısından çevre hukuku ve politikası ile uyumlu olması oldukça önemlidir.

Diğer yandan, bazı faaliyetler ülkemizde çevre hukuku kapsamında değerlendirilmemektedir. Örneğin, taşıma faaliyetleri çevreye oldukça etkili olan bir sektör olmasına

-
- 88) Maden Kanunu, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun ile düzenlenmiştir.
 - 89) Tarım alanlarının büyük çoğunluğu itibariyle özel mülkiyette bulunmakta olup bunların kullanımı, Medeni Kanun hükümleri dışında, konusunda özel bir kanun yer almamaktadır. Ancak, halen yürürlükte olmamasına rağmen Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ile getirilen düzenlemeler de oldukça etkili olmuştur.
 - 90) 6831 sayılı Orman Kanunu, Milli Ağaçlandırma ve Seferberlik Kanunu, 2873 sayılı Milli Parklar Kanunu, Kara Avcılığı Kanunu ile getirilen birçok hüküm yer almaktadır.
 - 91) Gürültü Kontrol Yönetmeliği
 - 92) Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun, Türkiye Atom Enerjisi Kurumu Kanunu halen yürürlükte bulunan mevzuattır.
 - 93) Zirai Mücadele ve Zirai Karantina Kanunu, Zirai Karantina Tüzüğü ve Karantina Yönetmeliği ile getirilmiş bulunan hükümler yer almaktadır.

rağmen, çevre ile ilgili bir taşımacılık politikası ve buna bağlı bir çevre mevzuatı ülkemizde henüz yer almamaktadır. Bunun gibi, biyoteknoloji konusunda, özellikle insan ve hayvan klonlanması konuları çevre hukuku açısından tamamen bakir durumdadır.

Ayrıca, kapalı mekanların hijyenik şartlara uygun olup olmadığı da bir başka çevre ve özellikle hava kirliliği konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle, insanların toplu olarak bulunduğu kapalı mekanlar yalnızca sigara dumanına karşı korunmakta olup diğer kirleticiler açısından hava kalitesi konusunda standart getirecek bir düzenleme mevzuatımızda yer almamaktadır.

Yer altı depolama tankları aslında şehir yerleşimlerini etkileyen ve kontrol altına alınması gereken, çevre yönetimi ile uyumlaştırılması gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konuda bir mevzuat boşluğu olduğunu da belirtmek gerekir.

Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki; bir çok konu bizim çevre mevzuatımızın bir parçası sayılmasına ve yasal düzenlemeler yer almasına rağmen, bunların birçoğunun yeterli olmadığını da belirtmek gerekir. Örneğin, bizim mevzuatımızda, yaban hayvanlarının ve yaban hayatının nasıl korunacağı konusunda mevcut düzenlemelerin yeterli olduğunu söylemek mümkün değildir. Kara avcılığı kanununda, av hayvanlarının nasıl avlanacağı ve korunacağı ile ilgili hükümler yer almakta iken bunların yaşam alanlarının nasıl korunacağı konularında herhangi biri hüküm yer almamaktadır. Hatta bu tür yaşam alanlarının birçoğu orman alanları içinde olmasına rağmen orman mevzuatında da yeterli koruyucu hüküm yer almamaktadır.

Sonuç ve Tartışma

Çevre mevzuatının gelişmesi ABD ve Türkiye'de gelişmesinde benzerlikler olduğu gibi, bazı konularda temel farklılıklar da yer almaktadır.

ABD'de çevre mevzuatının ortaya çıkışında çevre felse-

fesi akımlarının çok önemli etkisi olmuştur. Korumacılık ve muhafazacılık felsefeleri gerek ABD çevre mevzuatının gelişimine ve gerekse global düzeyde kanunlaştırma hareketleri ve uluslar arası sözleşmelerin şekillenmesinde dayanak noktası olmuşlar ve halen de etkilerini devam ettirmektedirler. Ülkemizde ise, çevre mevzuatının oluşumunda belli bir çevre felsefesinin ortaya çıktığını ve çevre mevzuatının şekillendirdiğini söylemek mümkün değildir.

ABD'de çevre mevzuatının ortaya çıkışından önce meydana gelen gelişmeler arasında, aşırı çevre tahriplerini görmekteyiz. Oysa, ülkemizde bu denli aşırıya giden çevre tahribi görülmemiştir.

Çevre hukukunun ortaya çıkışından önce, çevrenin hukuksal düzenlemeler yoluyla korunmaya çalışıldığını her iki ülkede de görmekteyiz. Getirilen düzenlemeler de benzer konularda olup daha çok bitki ve hayvan türlerinin korunmasına yöneliktir.

Diğer yandan, ABD'de topyekün bir çevre hareketi meydana gelmiş ve tabandan gelen bu hareket çevre hukukunun oluşumunda ve gelişmesinde oldukça etkili olmuştur. Bizim ülkemizde ise tabandan gelen bir çevreci hareketi görmek olası değildir. ABD'de tabandan gelen bir çevreci oluşuma karşın ülkemizde tavandan aşağıya doğru ve dış etkilerle meydana gelen bir oluşumu görmek mümkündür.

ABD'de çevre mevzuatının kapsamı oldukça geniş olup bitki ve hayvan klonlanması, yer altı depolama tankları ve hatta uzayla ilgili düzenlemelere yer vermekte ve bunları da çevre mevzuatının kapsamında değerlendirmektedir. Oysa, ülkemizde çevre mevzuatının kapsamı fazla geniş değildir. Yukarıda bahsedilen konuları henüz içermediği gibi, iç mekan hava kalitesi gibi önemli konular hakkında da gerekli düzenlemeler yer almamaktadır.

Kullanılan Kaynaklar

- Baker, Randall*. 1997. *Environmental Law and Policy in the European Union and the United States*, Preager Publishers, Westport, Connecticut, USA.
- Caldwell, Lynton K.* 1992. Globalizing Environmentalism: Threshold of a New Phase in International Relations, in E. Dunlap Riley, and Angela G. Mertig (eds.), 1992. *American Environmentalism: The US Environmental Movement, 1970 - 1990.*, Taylor & Francis Publishing, USA.
- Carson, Rachel*, 1962. *Silent Spring*. Houghton Mifflin. Boston, USA.
- Cubbage, F.W.*, Jay O'Laoughlin, Charles S. BULLOCK III, 1993. *Natural Resources Policy*, John Wiley and Sons, New York.
- Davis, D.L.*, & *B.H. Magee*. 1979. Cancer and industrial chemical production. *Science*, Issue: 206, pp. 1356-1358.
- Dryzek, J.S.* 1997. *The Politics of the Earth: Environmental Discourses*. Oxford University Press Inc. New York.
- Dunlap E., John Riley, and Angela G. Mertig*, 1992. *American Environmentalism: The US Environmental Movement, 1970 - 1990.*, Taylor & Francis Publishing, USA.
- Dunlap, Thomas R.* 1988. *Saving America's Wildlife*. Princeton University Pres. Princeton, New Jersey, USA.
- Güneş, Yusuf*. 2004. Koruma İrtifakı Kavramı ve Çevre Korumada Uygulanması, İÜHFM, Sayı: 62.
- Freudenberg, Nicholas & Carol Steinsapir*, 1992, Not in Our Backyards: The Grassroots Environmental Movement, in E. Dunlap Riley, and Angela G. Mertig (eds.), 1992. *American Environmentalism: The US Environmental Movement, 1970 - 1990.*, Taylor & Francis Publishing, USA.
- Gaddish, Deborah A., Frderick W. Cubbage*. 1997. A Century of Wetland Protection and Legislation in the United States: Dredging Navigational Rivers to Preserving Flatwoods Function and Values, in IUFRO World Series, Vol:7: *Developments in Forest and Environmental Law Influencing Natural Resource Management and Forestry Practices in the United States of America and Canada* (Franz Schmithüsen and William C. Siegel Edition), IUFRO Secretariat Vienna and Chair of Forest Policy and Forest Economics, ETH Zurich.
- Hays, S.* 1987. *Beauty, Health, and Permanence: Environmental Politics in the United States*. Cambridge University Press Inc. New York.
- Hoban, Thomas M. & Richard O. Brooks*. 1987. *Gren Justice: The Environment and the Courts*. Westview Press, Boulder, Colorado, USA.

- Keleş, Ruşen, ve Birol Ertan*, 2001. Çevre ve Hukuk, İmge Kitabevi, Ankara.
- Kutluk, H.* 1948. Türkiye Ormancılığı İle İlgili Tarihi Vesikalar, Cilt I. Osmanbey Matbaası, İstanbul.
- Kutluk, H.* 1967. Türkiye Ormancılığı İle İlgili Tarihi Vesikalar, Cilt II. Ongun Kardeşler Matbaası, Ankara.
- Lund, Thomas A.* 1980. American Wildlife Law. University of California Press, Berkeley, USA.
- Mitchell, R.C.* 1989. From Conservation to environmental movement: The development of the modern environmental lobbies. In Government and Environmental Politics, ed. M.J. Lacey, pp. 81-113. Washington, D.C.,: Wilson Center Press.
- Mitchell, Robert Cameron, Angela G. Mertig, Riley E. Dunlap*, 1992. Twenty Years of Environmental Mobilization: Trends Among National Environmental Organizations, in *E. Dunlap Riley, and Angela G. Mertig* (eds.), 1992. American Environmentalism: The US Environmental Movement, 1970 – 1990., Taylor & Francis Publishing.
- National Geographic Dergisi, 1989.
- Özhan, Süleyman.* 1990. Toprak Koruma Dersleri, Basılmamış Ders Notları, İ.Ü. Orman Fakültesi.
- Schnaiberg, A., & Gould, K.A.* 1994. Environment and Society: The Enduring Conflict. St. Martin's Press. New York.
- Shands, William E.* 1977. The Lands Nobody Wanted: Policy for National Forests in the Eastern United States. The Conservation Foundation, Washington, D.C., USA..
- Tobin, Richard, J.* 1990. The Expendable Future: U.S. Politics and the Protection of Biological Diversity, Duke University Press. Durham, North Carolina, USA.
- Turgut, Nükhet.* 1997. Çevre Hukuku, Savaş Yayınevi, Ankara.
- Turner, Tom* 1988. The Legal Eagles, Amicus Journal, Cilt: 10, Sayı: 1, sf. 25.
- Turner, M.J.J.* 1989. Conservation and Protection of Georgia's Freshwater Wetlands. UMI Press. Michigan, USA.
- Wirth, C.L.* 1966. Parks and Wilderness, pp.146-159. in Henry Clepper (ed.). Origins of American Conservation. Ronald Press. New York, in Cabbage, F.W., Laughlin, J.O., & Bullock III, C.S. 1993. Natural Resources Policy. John Wiley & Sons Inc. New York.
- Wright, J.B.* 1994. Designing and applying conservation easements. Journal of American Planning Association, Volume: 60.
- Zivnuska, J.A.* 1971. Conservation for Whom ? American Forests. Volume: 77, pp.8-42.